

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему
«Значення торговельних відносин з Китаєм для економічного
розвитку України»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-21м(1,4)
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Розмириці А.В.
« ____ » _____ 2022 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор
_____ Ірина БАБЕЦЬ
« ____ » _____ 2022 р.

Рецензент _____

Анотація

Значення торговельних відносин з Китаєм для економічного розвитку України. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “магістр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2022.

У роботі систематизовано основні положення теорії міжнародної торгівлі, які пояснюють посилення ролі Китаю в світовій економіці. Узагальнено системно-структурні характеристики двосторонніх економічних відносин та виділено ефекти від їх розвитку на економіку країн-партнерів. Проаналізовано методичні підходи до оцінки рівня ефективності двосторонніх економічних відносин. Обґрунтовано методологію дослідження впливу українсько-китайської торгівлі на економіку України. Визначено особливості розвитку торговельних відносин Китаю з країнами світу на сучасному етапі глобалізації. Проаналізовано основні тенденції розвитку торговельного партнерства України та Китаю та оцінено ефективність українсько-китайської торгівлі. Визначено вплив основних чинників торгівлі з Китаєм на економічне зростання України.

Ключові слова: міжнародна торгівля, білатеральна торгівля, українсько-китайські відносини, експорт, імпорт, економічне зростання

Annotation

Importance of trade relations with China for the economic development of Ukraine. – Manuscript.

Qualifying work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2022 .

The work systematizes the main provisions of the theory of international trade, which explain the strengthening of China's role in the world economy. The systemic and structural characteristics of bilateral economic relations are summarized and the effects of their development on the economy of the partner countries are highlighted. Methodical approaches to assessing the level of efficiency of bilateral economic relations are analyzed. The methodology of the study of the influence of Ukrainian-Chinese trade on the economy of Ukraine is substantiated. The peculiarities of the development of China's trade relations with the countries of the world at the current stage of globalization are determined. The main trends in the development of trade partnership between Ukraine and China were analyzed and the effectiveness of Ukrainian-Chinese trade was assessed. The influence of dynamic and structural factors of trade with China on the economic growth of Ukraine is determined.

Key words: international trade, bilateral trade, Ukrainian-Chinese relations, export, import, economic growth

Зміст

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПОГЛИБЛЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	9
1.1. Двосторонні економічні відносини як основа розвитку міжнародної торгівлі	9
1.2. Теоретичні засади посилення ролі Китаю у білатеральній торгівлі ...	16
1.3. Теоретико-методичні підходи до оцінки рівня ефективності двосторонніх економічних відносин	24
Висновки до розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ	34
2.1. Особливості формування торговельних відносин Китаю з країнами світу	34
2.2. Основні тенденції розвитку торговельного партнерства України та Китаю	42
2.3. Порівняння позицій Китаю та України у світовій торгівлі	51
Висновки до розділу.....	61
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З КИТАЄМ НА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ.....	64
3.1. Оцінка ефективності українсько-китайської торгівлі	64
3.2. Вплив динамічних та структурних чинників торгівлі з Китаєм на економічне зростання України	73
Висновки до розділу.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Значення Китаю у світовій торгівлі систематично зростає, про що свідчить динамічне зростання основних показників зовнішньої торгівлі цієї країни. У період з 1990 р. по 2020 р. частка Китаю у світовому експорті товарів зросла з 1,8% до 14,7%, а частка у світовому імпорті - з 1,5% до 11,5%, що робить його другим найбільшим імпортером товарів у світі після Сполучених Штатів. Незважаючи на зниження обсягів виробництва товарів та послуг у всьому світі внаслідок запровадження карантинних обмежень щодо запобігання поширенню пандемії COVID-19, роль Китаю у світовій торгівлі посилилася.

Завдяки швидкому відновленню економіки після епідемії частка Китаю у світовій торгівлі у 2020 році досягла рекордних значень, а частка китайської економіки у світовому ВВП продовжує зростати. Покращується також і рівень добробуту китайського суспільства, що робить Китай великим і перспективним ринком для українських товарів. Китай стає все більш важливим торговим партнером для України, імпорт з Китаю зростає з кожним роком. Також динамічно розвивається експорт української продукції до Китаю, збільшується кількість вітчизняних підприємств, охочих налагодити контакти з китайськими фірмами. Китайський ринок вважається перспективним як для українських імпортерів, так і для експортерів.

Проте, поглиблення відносин України з Китаєм може мати неоднозначні наслідки для економіки нашої країни, а для забезпечення максимального позитивного ефекту від двосторонньої торгівлі необхідно визначати пріоритетні товари, експорт чи імпорт яких є найбільш вигідним з економічної точки зору. Тому, для обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання потенціалу українсько-китайської співпраці необхідно вивчати вплив експорту до Китаю та імпорту китайських товарів в Україну на українську економіку, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою магістерської роботи є визначення впливу торговельних відносин України з Китаєм на українську економіку.

Відповідно до мети визначені наступні **завдання** дослідження:

- систематизувати основні положення теорії міжнародної торгівлі, які пояснюють сучасні тенденції щодо посилення ролі Китаю у формуванні білатеральної торгівлі з країнами світу;
- узагальнити системно-структурні характеристики двосторонніх економічних відносин та виділити позитивні і негативні ефекти від їх розвитку на економіку країн-партнерів;
- проаналізувати існуючі теоретико-методичні підходи до оцінки рівня ефективності двосторонніх економічних відносин та обґрунтувати методологію дослідження впливу українсько-китайської торгівлі на економіку України;
- визначити особливості формування торговельних відносин Китаю з країнами світу на сучасному етапі глобалізації;
- проаналізувати основні тенденції розвитку торговельного партнерства України та Китаю;
- провести порівняльний аналіз позицій Китаю та України у світовій торгівлі та визначити передумови розвитку білатеральної торгівлі країн;
- оцінити ефективність українсько-китайської торгівлі;
- визначити вплив динамічних та структурних чинників торгівлі з Китаєм на економічне зростання України.

Об'єктом дослідження є двостороння торгівля Китаю та України.

Предметом дослідження є процес впливу двосторонньої торгівлі Китаю та України на українську економіку.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою магістерської роботи стали ключові положення теорії міжнародної торгівлі, теорії міжнародних відносин в частині формування та розвитку двостороннього співробітництва, теорії економічного зростання. Для обґрунтування основних

результатів дослідження використано: методи прямого емпіричного аналізу та синтезу - для вивчення явища двосторонньої торгівлі в умовах глобалізації, методи дедукції та індукції - для узагальнення чинників поглиблення двосторонньої торгівлі та основних ефектів її впливу на економічний розвиток країн-партнерів; методи структурно-генетичного аналізу та синтезу – для виділення основних історичних етапів формування торговельних відносин України та Китаю; графічний метод – для ілюстративного відображення динамічних і структурних характеристик українсько-китайської торгівлі та підтвердження висновків про структурні трансформації двосторонніх відносин; метод регресійно-кореляційного аналізу – для визначення впливу обсягів та товарної структури українського експорту до Китаю та імпорту з Китаю на економіку України.

Основний зміст магістерської роботи викладений на 83 сторінках. Робота містить 9 таблиць, 9 рисунків, 11 формул. Список використаної літератури налічує 89 позиції та міститься на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПОГЛИБЛЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Двосторонні економічні відносини як основа розвитку міжнародної торгівлі

Домінантною характеристикою глобальної економіки є її ринкова природа, для якої притаманний циклічний розвиток, а кожен цикл, як правило, супроводжується кризами та занепадами. В умовах структурної трансформації світового господарства, подальший розвиток залежить від числа учасників (не тільки держав) і, відповідно, їх ступеня інтегрованості у світове співтовариство в якісному та кількісному вимірі.

Взаємодію двох країн з огляду на підходи системного аналізу можна розглядати як взаємодію двох систем. Матеріальною основою для взаємодії двох систем є обмін факторами виробництва та товарами. Економічна система вступає в обмін з іншою системою, якщо виявляються спільні потреби у вирішенні певних проблем, що полегшується за рахунок налагодження співпраці. Основою для налагодження взаємодії двох економічних систем може стати наявність таких факторів: взаємне доповнення економік, необхідність досягнення спільної мети чи протидія впливу зовнішніх негативних чинників. В умовах взаємодії двох економічних систем може відбуватися структурна інтеграція країн, що неоднозначно впливає на їхній економічний розвиток: з одного боку, вони можуть отримати переваги від такої взаємодії завдяки формуванню синергетичного ефекту від співробітництва, з іншого – деструктивні наслідки для економіки у разі домінування однієї системи над іншою або конфлікту між ними.

Мальський М. та Мацяк М., виділяючи основні форми міжнародних економічних відносин («двосторонні, багатосторонні, колективні»), вважають

«базовою формою» саме «двосторонні відносини, які є найдавнішими та найбільше поширеними в сучасній глобальній економіці, що реалізуються в таких формах: домінанто-міноритарні; паритетні; конфліктні» [1]. На практиці розвиток відносин між країнами відбувається у всіх трьох зазначених формах, оскільки кожна країна може одночасно співпрацювати з різними партнерами з приводу вирішення різноманітних проблем. Домінантні двосторонні міжнародні відносини формуються в результаті одностороннього впливу чи контролю однієї країни-учасника відносин над іншим учасником. Партнерські відносини між країнами побудовані на засадах узгодженої взаємодії сторін. Конфліктні міжнародні відносини характеризують виникнення суперечностей між країнами з приводу розбіжності поглядів щодо вирішення проблем

Стабільність системи, через яку відбувається двостороння торгівля між країнами в основному через зростання загроз безпеці, викликає занепокоєння на міжнародній арені. У наукових дослідженнях ставляться запитання щодо того, чи ліберальна система, яка виникла після Другої світової війни, справді пов'язана із торгівельною економікою. Вченими було встановлено, що «між альянсами та міжнародними торговими потоками може існувати суттєвий зв'язок» [2; 3; 4]. Результати досліджень доводять, що військовий альянс визначає напрямок міжнародної торгівлі між країнами-членами, що узгоджується з уявленням про те, що зовнішні фактори безпеки, які сприяють військовому альянсу, спонукають країни-члени альянсу вільно торгувати з іншими союзниками, та запроваджувати торговельні обмеження щодо країн, які не є союзниками або є супротивниками. Хоча більшість із цих вчених визнали, що альянси бувають різних типів, вони не змогли належним чином розрізнити, чи мають вони неоднорідну реакцію як торговельні детермінанти.

Неможливо переоцінити поняття альянсів як визначального фактору торгівлі, оскільки його вплив на двосторонній торговельний потік залежить від мотивації та підтримки як окремих осіб, так і компаній та урядів країн. Будь-яка

нація, яка має мотивацію лібералізувати свої двосторонні та багатосторонні торговельні відносини з союзниками, може «ще більше зміцнити свій військовий потенціал, оскільки ефекти таких торговельних відносин цілком можуть призвести до швидкого економічного зростання» [5]. Завжди будь-яка країна, яка торгує з противником або з країною, з якою не є союзником, «сприяла б економічному розвитку такого партнера, таким чином піддаючи ризику безпеку своєї держави» [6]. Вчені стверджують, що «уряди мають упереджену зовнішню політику, зокрема економічну, між союзниками, не-союзниками та супротивниками, що забезпечують наявність сприятливої політики з членами альянсу, яка може ще більше зміцнити торговельні відносини» [7]. У цьому випадку зовнішня політика уряду може свавільно або у відповідь на дії противників передбачити економічні санкції та/або технічні торговельні бар'єри на товари країн (не-союзників), що призведе до значного зростання внутрішнього попиту на продукцію союзників. Знову ж таки, оскільки більшість прямих іноземних інвестицій залежать від сприятливих відносин, «альянси можуть зменшити опортунізм іноземних урядів щодо таких інвестицій, таким чином збільшуючи двосторонні торгові відносини» [8].

Вчені провели аналіз потенційного впливу різноманітних двосторонніх і багатосторонніх торгових угод на торгівлю. Цей тип аналізу застосовувався до вивчення торговельної політики США з адміністрацією Трампа та у Сполученому Королівстві в період процедури «Brexit». В обох випадках двосторонні торговельні угоди негативно впливали на багатосторонню торгівлю. Сполучені Штати довели це, вийшовши з Транстихоокеанського партнерства, заблокувавши подальші переговори щодо Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства, переглянувши умови Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (наразі перейменована на Угоду «Сполучені Штати-Мексика-Канада») і прямо вказуючи, що планують вести переговори виключно щодо двосторонніх торговельних угод. Хоча

двосторонні та багатосторонні торговельні угоди «суперечать рекомендаціям Світової організації торгівлі (СОТ), яка за визначенням підтримує багатосторонність, світ став свідком сплеску обох типів торговельних угод, особливо двосторонніх» [9].

Чафер С. та інші стверджують, що «двосторонні торговельні угоди є найменш бажаними». Це пов'язано з тим, що зі зменшенням кількості торгових партнерів у торговельних угодах зменшуються потенційні вигоди для добробуту, які отримує країна від угоди. Збільшення кількості торговельних партнерів за межами угоди потенційно може призвести до збільшення обсягів торгівлі, що вплине на міжнародну ефективність. Багатосторонні торговельні угоди також є більш бажаними, оскільки вони забезпечують одночасне та однорідне відкриття кількох ринків, що зменшує трансакційні витрати для тих компаній, що працюють на міжнародному рівні, таким чином збільшуючи торгівлю. Вчені зазначають, що «посилення інтеграції глобальних ланцюгів створення вартості (GVC) призвело до того, що виробничі процеси були розділені між кількома країнами, які потенційно можуть опинитися поза межами двосторонньої угоди» [9].

Хоча в науковій літературі існує консенсус щодо того, що торговельні угоди позитивно впливають на торгівлю, Чафер С. та інші висунули гіпотезу про те, що «багатосторонні угоди створюють більш позитивний ефект». Вчені у своєму дослідженні виділили двосторонні та багатосторонні торговельні угоди, які поділили на три підкатегорії; а також застосували найновішу емпіричну специфікацію рівняння гравітації, враховуючи фіксовані ефекти пари країни та періоду, гетероскедастичність і нулі у двосторонніх торгових потоках. Результати дослідження підтвердили, що «багатосторонні торговельні угоди сприяють більшій торгівлі, ніж двосторонні угоди, які практично не мають жодного впливу на двосторонні торгові потоки» [9].

Експорт країни є одним із п'яти основних компонентів ВВП (решта – це споживання, інвестиції, державні витрати та імпорт). Відповідно до економічної сутності ВВП та принципу його формування, збільшення експорту безпосередньо призводить до збільшення рівня сукупного виробництва. Крім того, Авокус Т. зазначає, що «експорт може сприяти економічному зростанню через непрямі канали» [10], що проявляється в наступному: «експорт може сприяти економії на масштабах внутрішнього виробництва, підвищуючи конкурентоспроможність фірм і продуктивність; доходи від експорту є джерелом реінвестування та державного бюджету, що може допомогти стимулювати зростання виробництва; експорт сприяє спеціалізації та ефективному розподілу ресурсів; експорт прискорює технологічний прогрес, інновації та розповсюдження та передачу знань через глибоку інтеграцію в міжнародні виробничі ланцюжки» [11].

Емпіричні дослідження надають суперечливі докази позитивного впливу експорту на економічне зростання. Зокрема, Авокус Т. використав японські часові ряди даних і показав, що «експорт сприяє економічному зростанню в цій країні» [12]. Застосовуючи тести причинності Грейнджера, Бахо-Рубіо О. та Діас-Ролдан К. отримали емпіричні докази того, що «експорт сприяє економічному зростанню в Чеській Республіці, але не у восьми інших нових членах ЄС» [13]. Використовуючи щорічні дані для Чилі, вчені виявили причинно-наслідковий зв'язок Грейнджера між загальним експортом і чистим експортним ВВП, водночас не виявивши причинно-наслідкового зв'язку Грейнджера з первинним експортом» [14].

Навпаки, результати окремих досліджень вказують на те, що позитивний вплив експорту на зростання є умовним. Абу-Карн А. та Абу-Бадер С., використовуючи вибірку з дев'яти країн Близького Сходу та Північної Африки, дійшли висновку, що «гіпотеза зростання за рахунок експорту дійсна лише тоді, коли частка експорту промислової продукції перевищує певний поріг» [15].

Подібним чином Різман Р., Уайтман, К. і Саммерс П. показують, що «гіпотеза зростання за рахунок експорту підтверджується в деяких країнах лише за умови певного рівня людського капіталу, зростання інвестицій та зростання імпорту» [16].

Відповідно до формули вимірювання ВВП на основі витрат, імпорт має негативний вплив на ВВП, оскільки «імпорт фактично обліковується як один із компонентів ВВП на основі витрат, наприклад споживання, інвестиції чи державні витрати» [17]. Однак імпорт може мати й позитивний вплив на зростання виробництва через різні канали. Подібно до експорту, імпорт сприяє передачі технологій і знань у глобальних виробничих мережах. Крім того, «імпорт може сприяти підвищенню конкурентоспроможності на внутрішньому ринку, спонукаючи місцевих виробників до інновацій, а також може забезпечити вхідні ресурси для внутрішнього виробництва та експорту» [1].

Емпіричні дослідження надають переконливі докази щодо пояснення економічного зростання за рахунок імпорту. Використовуючи дані лише трьох країн, а саме Аргентини, Колумбії та Перу, Авокус Т. отримав підтвердження значного внеску як експорту, так і імпорту в економічне зростання, хоча «вплив імпортного зростання є більш аргументованим» [11]. Використовуючи річні дані з 1964 р. по 2004 р., Ерреріас М. і Орте В. вказують, що «імпорт є рушієм зростання в Китаї головним чином завдяки тому, що він дає йому доступ до нових технологій» [19]. Мазумдар Дж. на підставі результатів аналізу панельних даних з 1970 р. по 1990 р. в країнах, що розвиваються, виявив, що «імпортне обладнання сприяє зростанню, тоді як інвестиції в обладнання внутрішнього виробництва сповільнюють зростання виробництва» [20]. Лі Дж. представив теоретичну модель, у якій «більша частка іноземних капітальних товарів порівняно з вітчизняними капітальними товарами забезпечує вищий рівень економічного зростання», що було емпірично підтверджено регресійним аналізом даних для групи країн за період 1960-1985 рр. [21].

Деякі дослідження показують, що для стимулювання зростання продуктивності імпорту є навіть важливішим за експорт. Тхангавелу С. та Раджагуру Г. дійшли висновку, що «експорт має незначний вплив на зростання продуктивності в Гонконгу, Індонезії, Японії, Тайвані та Таїланді, тоді як гіпотеза зростання за рахунок імпорту підтвердилася для Індії, Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру та Тайваню» [22]. Їхні висновки також показують, що в довгостроковій перспективі імпорту перевищує експорт з точки зору внеску в зростання. Лоуренс Р. і Вайнштейн Д. доводять, що «імпорту є важливим джерелом зростання продуктивності в Японії, оскільки він заохочує інновації в країні, спонукаючи вітчизняних виробників конкурувати та навчатися в іноземних конкурентів» [18].

Отже, результати сучасних досліджень міжнародної торгівлі, проведених зарубіжними вченими, підтверджують вагомий вплив торговельних відносин на економічне зростання країн. При цьому, для окремих країн більш важливим чинником економічного зростання є експорт, а для економік інших країн – імпорту, що обумовлено важливістю не лише обсягів зовнішньої торгівлі країн, але й структурою експорту та імпорту. В експорті розвинених країн переважають товари з вищим ступенем переробки, тому й вплив експорту на ВВП таких країн є істотнішим, порівняно з впливом експорту на економіку країн, що розвиваються. Відповідно, ефект від двосторонньої торгівлі залежить від рівня розвитку економік країн-учасниць, що є визначальним чинником товарної структури торгівлі між цими країнами. Тому, сировинний експорт не завжди позитивно впливає на економічне зростання країни-експортера, а імпорту сировинної продукції, як ресурсної складової створення валової доданої вартості, переважно є чинником економічного зростання країни-імпортера.

1.2. Теоретичні засади посилення ролі Китаю у білатеральній торгівлі

Стрімкий підйом Китаю на міжнародній арені та поступове сповільнення економічного розвитку традиційних держав за останні десятиліття мали важливі економічні наслідки для країн, що розвиваються. Зростання популярності Китаю у світі як торговельного партнера є більш масштабним, ніж Японії після Другої світової війни, чотирьох «азіатських тигрів» в пізніші періоди та нових зростаючих економік, якими є Індія та Бразилія. На думку вчених, «китайська економіка має сильніший вплив через її значні обсяги ВВП» [23] і «високу швидкість зростання як виробництва, так і торгівлі» [24].

Серед економічних зв'язків між країнами, які супроводжуються надходженням інвестицій та технологій, міграційними процесами, грошовими переказами чи економічними угодами, «торгівля є найважливішою» [25]. Перевершуючи деякі західні країни як головного торговельного партнера в багатьох регіонах, що розвиваються, Китай, що характеризується високими темпами зростання, надає не лише цінні можливості для країн-партнерів у торгівлі, але й генерує виклики для економічного зростання країн, зокрема на Півдні. За останнє десятиліття Китай став новим пунктом призначення сировини та проміжних товарів із країн, що розвиваються. На додаток до цього, Китай може забезпечити дешевші ресурси для виробництва та дешевші товари для споживання для своїх партнерів. Проте збільшення надходження китайських товарів на ринки інших країн можуть посилити конкурентний тиск на місцевих виробників аналогічних товарів.

Теорії зростання, що враховують пункт призначення товарів в міжнародній торгівлі, головним чином зосереджуються на наслідках інтеграції торгівлі Південь-Південь та Північ-Південь. Механізм, що лежить в основі цих теорій, полягає в тому, що «економічне зростання значною мірою обумовлено поширенням технологій через торговельну інтеграцію» [26], таким чином рівень

розвитку торговельного партнера впливає на здатність поглинати технології, продуктивність і, зрештою, зростання внутрішньої економіки. Рікардіанська модель торгівлі, що є основою теорій міжнародної торгівлі, пояснює торговельні відносини між країнами через використання їхніх порівняльних переваг, таких як природні ресурси.

Як розширення «рікардіанського підходу», концепція Хекшера–Оліна зосереджується на забезпеченні факторами виробництва як рушійній силі обміну товарами та послугами між країнами. Ця теорія передбачає однаковий рівень технологій і смаків у всіх країнах. Відповідно до «рікардіанської теорії», підходу Хекшера–Оліна та їхнього синтезу, «економіки країн Півночі є більш капіталомісткими, а економіки країн Півдня – більш трудомісткими» [27]. Тому, коли Північні країни експортують передову промислову продукцію в південні та імпортують сировину або трудомістку продукцію з Півдня, це підвищує добробут обох сторін. Поява Китаю та збільшення його присутності в багатьох країнах, що розвиваються, може завдати шкоди споживачам і виробникам у цих регіонах, оскільки їхні споживачі змушені будуть купувати продукцію нижчої якості, тоді як їхні виробники стикаються з більш жорсткою конкуренцією.

Крім того, нова теорія торгівлі, яка запропонована Кругманом П. і базується на результатах дослідження торговельних обмінів між країнами глобальної Півночі з країнами Півдня, пропонує нові погляди на «переваги торгівлі між країнами різного рівня розвитку з передачею технологій як основним каналом їх поширення» [28]. Нова теорія торгівлі включає в модель торгівлі більш реалістичні припущення, такі як монополістична конкуренція та збільшення віддачі від масштабу, намагаючись пояснити великі обсяги торгівлі між країнами з однаковою продуктивністю та забезпеченістю факторами виробництва. Застосовуючи цю структуру для пояснення напрямків торгівлі, вчені зробили висновок, що «країни, що розвиваються, отримують більше вигоди від зв'язків між Північчю та Півднем, ніж від відносин між Китаєм і

Півднем, оскільки великий розрив у технологічному розвитку між Північчю та Півднем може призвести до більшого переливу технологій. Торгуючи з Північчю, південні країни можуть отримати доступ до більшої кількості різноманітних технологій, що прискорить процес їх впровадження» [29].

У своїй гіпотезі Ліндер С. стверджує, що «країни можуть торгувати більше з тими країнами, які мають подібний рівень доходу на душу населення, тому що вони можуть споживати товари подібної якості» [30]. З огляду на подібну структуру попиту цих країн, вчені зробили висновок про те, що «дві країни з подібними технологічними рівнями посилять технологічні переливи, оскільки імпортерам може бути легше адаптувати та розгортати технологію. Це можна поширити на смаки, уподобання та звички споживачів. Тому економічні відносини з Китаєм призведуть до більш бажаних результатів у країнах, що розвиваються, ніж економічні відносини із західними країнами. Це може бути здебільшого пов'язано зі схожістю технологій і перевагами споживачів у Китаї та інших країнах, що розвиваються» [31].

Іншим віддзеркаленням більших переваг торговельних зв'язків країн, що розвиваються з Китаєм, порівняно з країнами, що розвиваються на Півночі, є дисбаланс у торгових угодах між країнами глобальних Півночі та Півдня, які надають перевагу північним партнерам перед країнами, що розвиваються. Тобто «країни, що розвиваються, мають менші ресурси та менше можливостей для ведення переговорів під час економічних переговорів, домовленостей і суперечок із північними партнерами» [32]. Таким чином, Китай та інші країни з економікою, що розвивається, є альтернативою для країн, що розвиваються, з точки зору зменшення нерівномірних вигод від торгівлі, інвестицій, а також збільшення їх економічної потужності та політичного простору в управлінні їхньою економікою.

Враховуючи відносно недавнє зростання геополітичного та економічного значення Китаю в глобальному масштабі, існує обмежена

кількість досліджень, присвячених виключно ролі Китаю в економічному зростанні на Глобальному Півдні. Гальтмаєр Дж. та інші в результаті проведеного дослідження довели «важливість Китаю як незалежного джерела зростання в сусідніх країнах Східної та Південно-Східної Азії» [23]. В науковій праці Шафаєддіна М. вказується, що «торгівля Китаю доповнює нові індустріальні економіки, водночас конкуруючи з економіками з низькими доходами та може сприяти зростанню в регіоні через посилення спеціалізації внутрішньогалузевої торгівлі (розподіл виробництва)» [33]. Зокрема, після Японії Китай є провідним імпортером деталей і компонентів (переважно електрики та електроніки) і найбільшим експортером готової продукції. Це робить Китай експортним центром Азії та основним чинником зростання його партнерів. Проте вчений також вказує на деякі коротко- та середньострокові ризики (пов'язані з діловими циклами в Китаї та в розвинутих економіках, кореляцією ділових циклів між економіками та системою обмінних курсів у Китаї), з якими можуть зіткнутися країни, що розвиваються коли вони є частиною системи розподілу продукції з Китаєм як центром. Довгостроковими ризиками для Глобального Півдня є «заміна товарів внутрішнього виробництва та перехід до шляху зростання споживання в Китаї, що призведе до зменшення китайського імпорту з цих партнерів» [33].

В науковій літературі є небагато емпіричних доказів впливу торгівлі провідних партнерів на економічне зростання в країнах, що розвиваються. Маллінгс Р. і Махабір А. вказують, що «відкритість торгівлі з Китаєм є важливою рушійною силою економічного зростання в Африці, особливо в країнах, які не мають виходу до моря та/або мають багаті ресурси» [34]. Однак їхні висновки не є достатньо обґрунтованими в моделях, що враховують ендогенність. Відкритість торгівлі зі США, Європейським Союзом та рештою світу демонструє незначний, навіть негативний вплив на економічне зростання в регіоні. У вищезазначеному дослідженні використовується загальна

відкритість торгівлі, а не експорт та імпорт окремо, які, на нашу думку, мають різний, деколи суперечливий, вплив на економічне зростання країн-партнерів.

Буссе М. та ін. виявили, що «експорт до Китаю має тривіальний вплив, тоді як імпорт з Китаю негативно впливає на зростання в Африці, а експорт до решти світу позитивно впливає на економічне зростання в Африці лише тоді, коли використовується модель фіксованих ефектів» [35]. Куммер-Нормаде С. порівнює вплив відкритості торгівлі з Китаєм і відкритості торгівлі з Європейським Союзом, США та рештою світу на економічне зростання в 37-ми африканських країнах з 1985 р. по 2012 р. Це дослідження демонструє, що «торгова інтеграція з Китаєм призводить до вищого економічного зростання, але лише за період з 2000 р. по 2012 р., тоді як торгівля з промислово розвиненими економіками має суперечливі результати щодо економічного зростання в цих африканських країнах» [36].

Інші наукові дослідження базуються на розрахунках і побудові моделі векторної авторегресії (VAR) для оцінювання впливу торгівлі з Китаєм на його азійських сусідів. Гальтмаєр Дж. та інші використовували квартальні дані з 1993 р. по 2006 р., щоб дослідити значення попиту Китаю та США на зростання ВВП в Індонезії, Кореї, Малайзії, Філіппінах, Сінгапурі, Тайвані та Таїланді. Їхні висновки підтвердили, що «вплив шоків попиту в Китаї на коливання зростання ВВП у цих країнах такий же важливий, як і вплив США в Кореї, Сінгапурі, Тайвані та Таїланді, але не в Індонезії, Малайзії та на Філіппінах», при цьому «Китай виступає водночас як двигун, канал і паровий каток зростання для азійських країн» [23].

За подібною схемою Парк Д. і Шин К. використали квартальні дані з 1990 р. по 2009 р. у структурній моделі VAR із трьох змінних (внутрішній реальний ВВП, реальний експорт країни до США та реальний експорт країни до Китаю) для кожної країни. Вони показали, що «експорт до Китаю є рушійною силою зростання в основних економіках Східної та Південно-Східної Азії, і цей внесок

був сильнішим під час азіатської та глобальної кризи» [37]. Однак ці результати не мали високої статистичної значимості, якщо їх моделі VAR були модифіковані шляхом включення додаткової змінної для контролю реекспорту товарів із країн вибірки до США.

Нгуєн Хуу Т. та Караман Орсал Д. кількісно оцінили вплив торгівлі з Китаєм на ВВП країн із економікою, що розвивається, та виявили позитивний внесок імпорту з Китаю у ВВП, хоча такий позитивний внесок все ще нижчий, ніж внесок країни з економікою, що розвивається (за винятком Китаю) і країн з розвинутою економікою. Однак «вплив Китаю на зростання став набагато суттєвішим після фінансової кризи, тоді як країни з економікою, що розвивається, і країни з розвинутою економікою демонструють зменшення або майже незмінну роль у стимулюванні зростання на Глобальному Півдні» [29]. Ці висновки підтверджують аргументи міжнародних досліджень про Китай як про нового доброго гегемона світової економіки. Зростання країн, що розвиваються, все більше залежить від китайських товарів і послуг. На думку вчених, «зміцнення торгівлі з Китаєм може бути необхідним для Глобального Півдня для підтримки зростання в майбутньому, тому це чинить більш серйозний тиск на політиків, з одного боку, у досягненні короткострокових цілей зростання шляхом сприяння імпорту з Китаю та, з іншого боку, у забезпеченні конкурентоспроможності та незалежності внутрішнього виробництва в довгостроковій перспективі» [29].

Вчені отримали результати про незначний внесок експорту до Китаю в зростання його партнерів, що розвиваються. Більшу частину експорту до Китаю з країн, що розвиваються, становить сировина або низькотехнологічна продукція, яка незначно сприяє зростанню цих країн. Крім того, «підйом Китаю може призвести до того, що країни, що розвиваються, відійдуть від значної модернізації свого виробництва. Однак із майбутнім переходом китайської економіки від зростання, орієнтованого на експорт, до зростання, орієнтованого

на споживання, країни, що розвиваються, можуть побачити більш значущу роль Китаю як основного імпортера товарів і послуг у найближчому майбутньому» [29].

Лі Дж. та інші показали, що «економіки, які мають невелику частку споживчих товарів у своєму експорті до Китаю, можуть мати значні цінні можливості для країн, які задовольняють зростаючий споживчий попит населення Китаю» [38]. Подібним чином Парк Д. і Шин К. вказують, що Китай стає «більше споживачем і менш складальником», що свідчить про «зростання потенціалу експортних можливостей до Китаю, як нового джерела зростання, у найближчому майбутньому для країн, що розвиваються» [37, с. 160]. Крім того, Китай стає все більш «важливим виробником складних товарів із вищою вартістю робочої сили та валовою доданою вартістю, залишаючи певні можливості для інших економік, що розвиваються, матеріалізувати свій потенціал, замінивши Китай або будучи частиною виробничого ланцюга під керівництвом Китаю» [29]. Проте, досвід торговельної війни Китаю зі США та пандемія коронавірусу показали, що остання стратегія є дуже ризикованою.

Дзінпін Я. оцінив наявні порівняльні переваги (RCA) різних галузей промисловості в Китаї та інших країнах Східної Азії за період 1980-1997 рр., а також виміряв взаємодоповнюваність торгівлі між Китаєм та іншими економіками Східної Азії за той самий період. Емпіричні результати показали, що «Китай не мав порівняльних переваг у машинобудуванні порівняно з Японією, Тайванем, Південною Кореєю та Сінгапуром, імпорт Китаю доповнює експорт Тайваню, Південної Кореї, Індонезії, Малайзії та Таїланду, тоді як взаємодоповнюваність між експортом Китаю та імпортом цих країн неочевидна» [39]. Сінгх С. стверджує, що «інтенсивна двостороння торгівля стала найміцнішою опорою зближення Китаю та Індії» [40]. Активізація двосторонніх торговельних відносин Китаю та Індії не лише сприяла зміцненню політичної довіри, але й суттєво вплинула на їх співпрацю в різних сферах.

Істотне зростання торговельного обороту також обумовило низку нових тенденцій в економічному розвитку країн. Дві держави стали не лише одержувачами прямих іноземних інвестицій, а й увійшли в нову фазу створення спільних інвестиційних компаній як на території Китаю та Індії, так і в інших регіонах світу. У цьому новому контексті зростаючий дефіцит в енергетичному секторі та конкуренція за захоплення нових ринків створюють серйозні проблеми для підтримки інтенсивного зростання двосторонньої торгівлі.

Саху П. досліджував сектори економіки Китаю, де експортні галузі мають порівняльну перевагу, включаючи текстиль і текстильні вироби, хімічні продукти, машини, механічні пристрої, взуття, головні убори, шкіряні вироби, в яких виробники з Індії втрачають частку ринку. Проте Індія залишається провідним експортером товарів першої необхідності до сусідніх країн. Політика Китаю щодо торгівлі також приваблює виробників з країн Південної Азії, наприклад, «запрошення трейдерів до Китаю на виставки, гарантії надання передових технологій і бажання нарощувати потенціал, навчання місцевого населення, сприяння торгівлі, інвестиції у важливі галузі промисловості та допомога місцевим проектам, зокрема інфраструктурним» [41].

За результатами дослідження, проведеного Датт С. та Панвар Д., Індія та Китай були двома найбільшими країнами світу за чисельністю населення, а також економіками, що розвиваються найшвидше. При цьому, інтенсивні торговельні відносини між Індією та Китаєм перебувають у початковій точці, більш-менш узгоджені з черговою фазою економічного зростання в обох країнах. На даний момент в Індії та Китаї зосереджені найбільші в світі резерви кваліфікованих людських ресурсів, і вчені висловлюють думку, що «ці дві країни й надалі залишатимуться інструментами глобального економічного зростання у 21 столітті, а збільшення двосторонньої торгівлі є найміцнішою опорою зближення Китаю та Індії» [42]. Кумарі Д. та Малхотра Н. звернули увагу що теорія економічного зростання, де основним чинником є торгівля,

становить підґрунтя великої кількості наукових досліджень, що передбачають емпіричний аналіз, особливо в частині гіпотези експортного зростання. Вчені зробили висновок, що «Китай характеризується вищою продуктивністю, ніж Індія», а «різниця в продуктивності між Індією та Китаєм обумовлена не лише тривалістю політичних змін, але й швидкістю реформ, ефективністю реалізації політики та характером політичного управління» [43].

Таким чином, швидкий економічний розвиток Китаю з одного боку сприяє збільшенню обсягів його зовнішньої торгівлі, а з іншого боку – впливає на економічне зростання країн-партнерів, що стає вагомим чинником загального зростання економік країн азійського регіону. Економічне зростання країн, що розвиваються, все більшою мірою стає залежним від торгівлі з Китаєм. При цьому, позитивні ефекти двостороннього співробітництва проявляються не лише в сфері промислового виробництва країн-учасниць, а й в інвестиційній сфері, що, своєю чергою, сприяє подальшому зміцненню виробничого потенціалу та, відповідно, збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі.

1.3. Теоретико-методичні підходи до оцінки рівня ефективності двосторонніх економічних відносин

Для оцінювання ефективності торгівлі двох країн в працях вітчизняних і зарубіжних вчених використовуються різні підходи, які поєднують розрахунок основних показників, що кількісно та якісно характеризують зовнішньоторговельний оборот, експорт та імпорт, з аналізом впливу динаміки цих показників на економічне зростання країн-партнерів. При цьому, значний внесок в обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності зовнішньої торгівлі країн зробили як вчені-економісти, так і фахівці та експерти міжнародних організацій.

У 2013 р. ОЕСР та Світова організація торгівлі представили розроблену спільно базу даних показників торгівлі, які розраховуються на основі оцінки

доданої вартості експортної та імпортової продукції. У цій базі даних представлені показники для 64-х країн світу, включаючи торгівлю всіх країн ОЕСР, Європейського Союзу, Великої двадцятки та більшу частину країн Східної та Південно-Східної Азії за 36-ма видами економічної діяльності [44]. Показники зовнішньої торгівлі з урахуванням доданої вартості визначаються на основі таблиць «витрати - випуск», які були складені експертами ОЕСР за результатами дослідження взаємодії галузей економіки та споживачів у 64-х країнах. Розроблена міжнародними організаціями система індикаторів включає основні валові показники зовнішньої торгівлі країн, методика розрахунку яких подана у таблиці 1.1.

Вітчизняні вчені зазначають, що «вдосконалення методології ОЕСР йде у напрямі все більш докладної декомпозиції потоків міжнародної торгівлі, зокрема, торгівлі доданою вартістю» [45, с. 21]. Позитивними аспектами удосконалення методичних підходів починаючи з 2016 р. стали «можливість оцінки торгівлі по кожній парі країн і по кожній парі галузей, а також розширення переліку показників сфери послуг», що дозволяє проводити детальніший аналіз зовнішньої торгівлі між двома країнами, але «вимагає набагато більше обчислювальних зусиль з підготовки та узгодження даних і розрахунків» [45, с. 21].

Таблиця 1.1

Основні валові показники зовнішньої торгівлі

Абревіатура показника в базі даних OECD	Зміст показника	Формула для обчислення показника
1	2	3
<i>EXGR</i>	Валовий експорт за галузями та країнами-партнерами, млн дол. США	$EXGR_{c,j} = \sum_{p \neq c} EXGR_{c,p,i} = \sum_{p \neq c} (EXG_INT_{c,p,i} + EXGR_FNL_{c,p,i})$ експорт продукції галузі i ($i=1, \dots, K$) з країни c в країну p ($c, p = 1, \dots, N$)
<i>EXGRpSH</i>	Частка країни партнера у валовому експорті галузі	$EXGRpSH_{c,p,i} = \frac{EXGR_{c,p,i}}{\sum_p EXGR_{c,p,i}} \times 100$
<i>IMGR</i>	Валовий імпорт за галузями, млн дол. США	$IMGR_{c,i} = \sum_{p \neq c} IMGR_{c,p,i} = \sum_{p \neq c} (IMG_INT_{c,p,i} + IMGR_FNL_{c,p,i})$ імпорт продукції галузі i в країну c з країни p

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
<i>IMGRpSH</i>	Частка країни-партнера в валовому імпорті продукції галузі	$IMGRpSH_{c,p,i} = \frac{IMGR_{c,p,i}}{\sum_p IMGR_{c,p,i}} \times 100$
<i>EXGR_GDP</i>	Валовий експорт у % ВВП	$EXGR_GDP_{c,j} = \frac{EXGR_{c,j}}{GDP_c}$
<i>IMGR_GDP</i>	Валовий імпорт у % ВВП	$IMGR_GDP_{c,j} = \frac{IMGR_{c,i}}{GDP_c}$
<i>TSGR</i>	Баланс двосторонньої торгівлі (за країнами), млн дол. США	$TSGR_{c,p,i} = EXGR_{c,p,i} - IMGR_{c,p,i}$
<i>BALGR</i>	Валовий торговий баланс між країнами, млн дол. США (f.o.b.)	$BALGR_{c,p} = EXGR_{c,p} - IMGR_{c,p}$
<i>TSGR_GDP</i>	Торговий баланс у % ВВП	$TSGR_GDP_{c,j} = \frac{\sum_i TSGR_{c,p,i}}{GDP_c}$
<i>PROD_VASH</i>	Частка доданої вартості у валовому випуску	$PROD_VASH_{c,i} = \frac{VALU_{c,i}}{PROD_{c,i}}$ <i>VALU_{c,i}</i> – додана вартість у галузі <i>i</i> країни <i>c</i> <i>PROD_{c,i}</i> – обсяг випуску

Джерело: [45, с. 21-22]

Для оцінки рівня спеціалізації країни на виробництві певного виду продукції та визначення конкурентоспроможності країни на відповідному міжнародному ринку застосовується індекс RCA. Методика розрахунку цього показника полягає у його визначенні для кожної товарної групи за формулою Б. Баласи [46]:

$$RCA_{ij} = \frac{(x_{ij}/X_i)}{(x_{wj}/X_w)}, \quad (1.1)$$

де: x_{ij} – обсяги експорту *j*-го товару *i*-тої країни; x_{wj} – обсяги світового експорту *j*-го товару; X_i – загальний обсяг експорту *i*-тої країни; X_w – загальний світовий обсяг експорту.

Якщо значення індексу знаходиться в межах від 0 до 1, то рівень спеціалізації країни у виробництві товару є недостатнім для міцних конкурентних позицій на міжнародному ринку відповідної продукції. У разі, якщо значення індексу перевищує 1 – країна вважається високоспеціалізованою на виробництві цього товару.

Порівнюючи переваги експортного потенціалу країни (значення індексу RCA) зі структурою імпорту країни-партнера, можна обґрунтувати економічну доцільність взаємної торгівлі певними товарами. Зокрема, високі значення індексів RCA на однакові товарні групи двох країн, що торгують між собою, підтверджують недоцільність торгівлі цими товарами.

Для оцінки відповідності структури експорту однієї країни структурі імпорту країни-партнера використовують індекс торговельної компліментарності. Дослідження компліментарності зовнішньої торгівлі двох країн може проводитися на таких рівнях: макрорівень – оцінка компліментарності економік країн-партнерів; мезорівень – оцінка міжгалузевої компліментарності; мікрорівень – оцінка компліментарності підприємств.

Індекс торговельної компліментарності визначається за формулою:

$$TC_{kj} = 100 - \frac{\sum |m_{ik} - x_{ij}|}{2}, \quad (1.2)$$

де: m_{ik} - частка i -го товару в загальних обсягах імпорту k -тої країни; x_{ij} – частка i -го товару в загальних обсягах експорту j -тої країни.

Значення показника компліментарності знаходиться в межах від 0 до 100 і визначається ступенем відповідності структури імпорту однієї країни структурі експорту країни-партнера.

Обмін країн аналогічною продукцією не дозволяє країнам-партнерам повною мірою реалізувати потенціал співробітництва, водночас, відмінності структурних характеристик зовнішньої торгівлі країн за умови їхньої компліментарності сприяють зміцненню потенціалу стратегічного партнерства.

Для аналізу регіональної торгівлі та оцінки ефективності товарообміну між країнами використовують індекс інтенсивності торгівлі:

$$TI_{ij} = \frac{x_{ij} / X_{iw}}{x_{ij} / X_w}, \quad (1.3)$$

де: x_{ij} – обсяги експорту з i -тої країни до j -тої країни; x_{wj} – обсяги світового експорту до j -тої країни; X_{iw} – загальний обсяг експорту i -тої країни; X_w – загальний світовий обсяг експорту.

У випадку, коли значення індексу інтенсивності торгівлі більше 1, то потенціал співпраці країн використовується ефективно, якщо показник менше 1, то потенціал взаємної торгівлі використовується не повною мірою.

Аналіз внутрішньогалузевої торгівлі подібними товарами дозволяє оцінити подібність двох національних економік за обсягами та структурою виробництва, технологічним розвитком, рівнем цін та структурою споживання. Високе значення індексу внутрішньогалузевої торгівлі подібними товарами вказує на істотний ступінь подібності країн-партнерів та є передумовою стратегічного партнерства.

Для окремої галузі промисловості індекс внутрішньогалузевої торгівлі розраховується за формулою:

$$ИТ^{ij} = 1 - \frac{|E_{ij}^k - M_{ij}^k|}{(E_{ij}^k + M_{ij}^k)}, \quad (1.4)$$

де, E_{ij}^k та M_{ij}^k – відповідно експорт i -тої країни до j -тої країни та імпорт j -тої країни з i -тої країни k -го виду промислової продукції.

Для двох країн-партнерів показник внутрішньогалузевої торгівлі визначається як індекс Грубеля-Ллойда [40, с. 68]:

$$ИТ^{ij} = 1 - \frac{\sum |E_k^{il} - M_k^{li}|}{\sum (E_{ij}^k + M_{ij}^k)}, \quad (1.5)$$

де E_k^{ij} – обсяг експорту k -го товару з i -тої країни в j -ту країну, M_k^{ji} – обсяг імпорту g -го товару з j -тої країни в i -ту країну.

Значення індексу Грубеля-Ллойда змінюється від 0, що означає відсутність внутрішньогалузевої торгівлі, до 1, що свідчить про найвищий рівень інтегрованості зовнішньої торгівлі країн-партнерів промисловою продукцією.

Оцінювання взаємної порівняльної конкурентоспроможності виробництва товарів країн-партнерів здійснюють за допомогою індексу торговельної спеціалізації, який розраховується наступним чином:

$$TS_{ij} = \frac{E_{ij} - M_{ij}}{E_{ij} + M_{ij}}, \quad (1.6)$$

де: E_{ij} – обсяги експорту певного товару з i -тої країни до j -тої країни, M_{ij} – обсяги імпорту цього товару з j -тої країни до i -тої країни.

Значення індексу торговельної спеціалізації змінюється в діапазоні від -1 до 1. Додатні значення цього показника підтверджують наявність конкурентної переваги та спеціалізацію країн на виробництві певного товару, а поступове наближення значення до 1 свідчить про збільшення порівняльної переваги.

Результати розрахунку вищезазначених показників для багатьох країн можуть слугувати базою даних для здійснення групування країн з метою визначення передумов для поглиблення зовнішньоторговельних відносин окремих країн, наприклад, як у нашому дослідженні – України і Китаю.

Використовуючи основні положення теорії міжнародної торгівлі та економічного зростання, Марець О. та Михалець К. обґрунтували модель залежності експорту України від таких показників, як ВВП країни-партнера, остаточні споживчі витрати різних секторів економіки країни-торговельного партнера, ВВП України. Також, на думку вчених, вагомими чинниками обсягів експорту нашої країни є відношення цін на внутрішньому ринку до цін на

зовнішньому ринку, яке вимірюється відповідними індексами споживчих цін, а також курс гривні до долара США, що визначається реальним курсом валюти як добуток номінального курсу та співвідношення індексів зовнішніх та внутрішніх цін. Виходячи з того, що «агрегованим показником попиту на національні товари є сумарні видатки на придбання товарів та послуг торговельного партнера або валовий внутрішній продукт досліджуваної країни, а ключовим фактором при цьому виступає світовий попит, що виражається у ВВП країни-партнера (GDP_j)» [47] модель залежності експорту від основних чинників має вигляд рівняння:

$$Ex_j = f(GDP_j, R * CPI_j / CPI_{Ukr}), \quad (1.7)$$

де « Ex_j – експорт продукції в країну j ; GDP_j – валовий внутрішній продукт країни–торговельного партнера j ; R – номінальний курс гривні до долара США; CPI_j – індекс споживчих цін у країні–торговельному партнері j ; CPI_{Ukr} – індекс споживчих цін в Україні» [47].

Імпорт, на відміну від експорту, розглядається як внутрішній фактор економічного зростання, оскільки його обсяги залежать від потреб вітчизняних підприємств, які використовують імпортні матеріали і комплектуючі для виробництва продукції. Грунтуючись на цій залежності, Марець О. та Михалець К. запропонували рівняння, за яким визначається обсяг імпорту:

$$Im_j = f(GDP_{Ukr}, R * CPI_{Ukr} / CPI_j), \quad (1.8)$$

де « Im_j – імпорт товарів з країни j до України; GDP_{Ukr} – ВВП України, виражений у доларах США; R – номінальний курс гривні до долара США; CPI_{Ukr} – індекс споживчих цін в Україні; CPI_j – індекс споживчих цін в країні–торговельному партнері j » [47].

Зазначені рівняння (1.7, 1.8) вчені запропонували використовувати для моделювання обсягів експорту та імпорту країни, яка є учасницею білатерального співробітництва, за допомогою статистично-кореляційного аналізу. Взаємозалежність показників зовнішньої торгівлі та економічного

зростання, що підтверджується в публікаціях провідних зарубіжних та вітчизняних вчених, дозволяє досліджувати не лише вплив зміни ВВП на обсяги експорту та імпорту, а й навпаки – вплив зміни обсягів та структури експорту та імпорту на ВВП. Такий підхід дозволяє оцінити ефективність зовнішньої торгівлі країни з країною-партнером з точки зору впливу на економічне зростання.

У нашому дослідженні оцінку ефективності торгівлі України з Китаєм проведемо за допомогою регресійного аналізу, розглядаючи два види залежності, які описують роль Китаю у формуванні географічної структури зовнішньої торгівлі України та значення товарної структури торгівлі з Китаєм для економічного зростання України. Перша регресійна модель базується на функціональній залежності економічного зростання України від основних показників, що характеризують обсяги двосторонньої торгівлі:

$$Econ_growth=f(Exp_ch; Imp_ch; Ex/Imp), \quad (1.9)$$

де *Econ_growth* – вектор залежної змінної, що характеризує економічне зростання України і включає показники ВВП (*GDP*), ВВП у розрахунку на одного мешканця (*GDP_pc*), індекс ВВП до попереднього року (*Index_GDP*); *Exp_ch* – обсяги експорту товарів з України до Китаю; *Imp_ch* – обсяги імпорту з Китаю до України; *Ex/Imp* - коефіцієнт покриття експортом імпорту.

Друга регресійна модель враховує структурні особливості двосторонньої торгівлі України з Китаєм, які здійснюють вплив на економічне зростання через збільшення чи зменшення частки продукції з високим рівнем доданої вартості. В цьому випадку економічне зростання, яке характеризується показниками ВВП, ВВП у розрахунку на одного мешканця та індексом ВВП, будемо розглядати як функцію від показників товарної структури двосторонньої торгівлі, які визначаються обсягами експорту та імпорту основних груп товарів:

$$Econ_growth=f(Exp\ ir_ore; Exp\ veg_oil; Exp\ titan_ore; Exp\ gas\ turb), \quad (1.10)$$

$$Econ_growth=f(Imp\ telec_eq; Imp\ comp; Imp\ semic; Imp\ electr_heat), \quad (1.11)$$

де *Exp ir_ore* – експорт залізної руди; *Exp veg_oil* – експорт рослинної олії; *Exp titan_ore* – експорт титанової руди; *Exp gas turb* – експорт газових турбін; *Imp telec_eq* – імпорт телекомунікаційного обладнання; *Imp_comp* – імпорт комп'ютерної техніки; *Imp_semic* – імпорт напівпровідників; *Imp_el_heat* – імпорт електричних нагрівачів.

Відповідно до нашого припущення, очікується, що експорт до Китаю товарів з вищим рівнем доданої вартості, таких як газові турбіни, має здійснювати істотний позитивний вплив на показники, що характеризують ВВП України. Водночас, вплив зміни обсягів експорту сировинних товарів з України до Китаю може виявитися незначним, або навіть негативним. Також очікується, що імпорт високотехнологічних товарів з Китаю позитивно впливає на показники економічного зростання України, оскільки може бути сприятливим фактором підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств.

Висновки до розділу

1. Двосторонні угоди між країнами вважаються менш ефективними порівняно з багатосторонніми угодами, що доведено в багатьох наукових публікаціях. Проте, торговельні відносини завжди розглядаються як двосторонні, оскільки експортно-імпортні операції відбуваються між двома країнами-партнерами, а зовнішня торгівля країни є сукупністю обсягів двосторонніх торговельних оборотів. Для окремих країн більш важливим чинником економічного зростання є експорт, а для економік інших країн – імпорт, що залежить не лише від обсягів зовнішньої торгівлі країн, але й від товарної структури експорту та імпорту, а також від рівня розвитку економік країн-учасниць. Сировинний експорт не завжди позитивно впливає на економічне зростання країни-експортера, а імпорт сировинної продукції, як складова створення валової доданої вартості, переважно є чинником економічного зростання країни-імпортера.

2. Теоретичні та емпіричні дослідження підтверджують зміцнення ролі Китаю у забезпеченні економічного зростання азійського регіону. Стрімкий економічний розвиток Китаю сприяє збільшенню обсягів його зовнішньої торгівлі, а також здійснює вплив на економічне зростання країн-партнерів. Експорт до Китаю неістотно впливає на економічне зростання країн, що розвиваються, оскільки вони експортують переважно сировинну продукцію і продукцію з низьким рівнем доданої вартості. Водночас, позитивні ефекти двостороннього співробітництва проявляються в промисловій та інвестиційній сферах, що, своєю чергою, сприяє подальшому зміцненню виробничого потенціалу та, відповідно, збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі.

3. Для оцінки ефективності торгівлі України з Китаєм доцільно застосувати комплексний підхід, який охоплює визначення рівня конкурентоспроможності основних експортних товарів з України на китайському ринку за допомогою розрахунку індексів порівняльних переваг (RCA) за відповідними товарними групами експорту українських товарів до Китаю, а також моделювання впливу торгівлі товарами з Китаєм на економічне зростання України. З метою визначення впливу двосторонньої торгівлі на економічне зростання України у нашому дослідженні використаємо моделювання за допомогою регресійного аналізу залежності ВВП від обсягів українського експорту до Китаю та імпорту з Китаю до України, а також від обсягів експорту та імпорту за основними групами товарів.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

2.1. Особливості формування торговельних відносин Китаю з країнами світу

Позиції Китаю в світовій економіці значною мірою обумовлені його масштабними факторними перевагами, зокрема чисельністю населення, яка становить майже 1,4 млрд осіб. Економічне зростання Китаю випереджає решту країн світу на 6,7%. Валовий внутрішній продукт становить 10,9 трлн дол. США, відстаючи лише від США, для яких цей показник досяг 17,9 трлн доларів. Економіка Китаю майже така ж, як економіка всієї Європи. Очікується, що до 2030 р. економіка Китаю вийде на перше місце в світі, і вона займала цю позицію в 1820 р. [48]. Здобутки Китаю зумовлені насамперед експортною економікою, що постачає недорогі та трудомісткі промислові товари. Економіка Китаю майже досягла точки зрілості, коли вона повинна продовжувати розвиватися не стільки за рахунок інвестицій, скільки за рахунок інновацій, як це роблять інші сучасні економіки.

Китай після Другої світової війни був дуже замкнутим комуністичним економічним режимом. У середині 1980-х років «Політика відкритих дверей» Китаю дозволяла залучення іноземних інвестицій в деякі види економічної діяльності. Це також дозволило Китаю вжити заходів для пом'якшення державного контролю, перейти до ринкової економіки та запровадити приватну власність в окремих сферах. Істотні зміни, які відбулися в економіці Китаю та сприяли його долученню до світового економічного товариства, обумовлені його вступом до Світової організації торгівлі у грудні 2001 р. Проте статус Китаю в СОТ залишається суперечливим. Наприклад, проти Китаю відкрито 38 судових справ у СОТ щодо таких питань, як порушення прав інтелектуальної власності, дискримінаційні квоти, несправедливі державні субсидії, експортні

мита на сировину та обмежувальні правила. Одна з найбільших проблем Китаю, яка не дозволяє йому стати рівним з іншими країнами-членами СОТ, пов'язана з його статусом як країни з неринковою економікою. Це обумовлене тим, що в господарському комплексі переважає державна форма власності і економіка керується комуністичною партією Китаю, а не ринковими механізмами. Відносно Китаю, як країни з неринковою економікою, США та інші країни СОТ можуть встановлювати антидемпінгові та компенсаційні мита на китайський імпорт з урахуванням ринкових витрат [49]. У США запроваджено 116 антидемпінгових і 41 компенсаційне мито проти Китаю, які стосуються різноманітної сировини та промислових продуктів, таких як хімікати, сталь, алюміній, папір.

Оскільки Китай є членом СОТ більше п'ятнадцяти років, він вимагає від організації скасування статусу «країни з неринковою економікою (NME)» [50]. Однак, за даними Міністерства торгівлі США, «досягненню цієї мети перешкоджають такі проблеми економіки Китаю: його валютна політика, незабезпеченість права на ведення трудових переговорів, обмеження на іноземні інвестиції, державна власність на виробництво, централізоване встановлення цін і відсутність прозорої торговельної політики» [51]. Китай має певні важелі впливу на США, оскільки він є власником близько 1,1 трн дол. США боргу цієї країни. Продаж цього боргу може негативно вплинути на економічне зростання США [52]. Під час отримання згоди на вступ до СОТ Китаю висувалися звинувачення про використання примусової праці через систему «Лаогай» (перевиховання через трудові табори) на шахтах, фабриках і фермах для виробництва споживчих і промислових товарів. У 2013 р. уряд Китаю пообіцяв скасувати цю практику, однак правозахисні організації стверджують, що ця система все ще зберігається [53]. Закон про сприяння торгівлі та примус до ведення торгівлі відповідно до правових норм, прийнятий у 2015 р., надає митній і прикордонній службі США (СВР) більше повноважень виключати

відповідні товари з імпорту до США. СВР використовує списки підприємств і галузей Китаю, де використовується примусова праця, опубліковані Міністерством праці США, щоб видавати накази про затримання товарів, а у разі виявлення порушення товар підлягає вилученню [54].

Китай підписав угоду про вільну торгівлю з десятима країнами Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка набула чинності 1 січня 2010 р. Це найбільша світова угода про вільну торгівлю за чисельністю населення та третя за величиною ВВП. Наразі Китай прагне розширити цю угоду з АСЕАН, щоб включити інші п'ять великих азіатських країн (Японію, Індію, Корею, Австралію та Нову Зеландію) шляхом переговорів про Регіональне всеосяжне економічне партнерство (RCEP). У разі успіху RCEP стане безпрецедентним глобальним торговельним блоком і зрівняє Китай з цими іншими країнами як економічно, так і політично. Це забезпечить зміцнення позицій Китаю на азійському ринку та посилить його економічні можливості у подальшому протистоянні з США [55].

Китай зараз фінансує масштабний інфраструктурний проект під назвою «Шовковий шлях». Стародавній Шовковий шлях бере свій початок приблизно з 200 року до нашої ери, що передбачав розвиток торгових шляхів для підтримки торгівлі шовком Китаю з країнами Середземного моря, що відіграло значну роль у розвитку цих регіонів. Сучасний Шовковий шлях, також відомий як «Один пояс, один шлях», - це проект для покращення сполучення між Китаєм, Євразією, Африкою та Океанією. Він охоплює близько шістдесяти країн і передбачає інвестиції близько 8 трлн дол. США для двох автомагістралей, високошвидкісної залізниці, морських портів та іншої інфраструктури. До всього цього додається намір Китаю розширити свій геополітичний вплив в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Це проявляється у справі Тайваню та Південно-Китайського моря, обидва є потенційними військовими гарячими точками, які загрожують торгівлі та безпеці в регіоні. Між Китаєм і Тайванем

існувала напруга з тих пір, як китайський демократичний уряд втік з материка на Тайвань під час китайської комуністичної революції 1949 року, а Китай і надалі продовжує опиратися будь-якій ідеї незалежного Тайваню.

Право власності на острови в Південно-Китайському морі, відомі як Спратлі, давно оскаржувалося сусідніми країнами. Філіппіни, Тайвань, Малайзія та Бруней висувають претензії на певну частину території, проте «їх сили недостатні, щоб протистояти китайській гегемонії» [56]. В останні роки Китай продемонстрував стратегічну військову цінність Спратлі завдяки великій військово-морській присутності. Китай чинить опір переговорам з іншими країнами-претендентами на цю територію, які прагнуть використовувати АСЕАН для посередництва у вирішенні цього питання [57].

Більше занепокоєння західних країн викликає військова співпраця Китаю з так званими «країнами-ізгоями». У листопаді 2016 року Китай підписав угоду про військове співробітництво з Іраном, яка передбачає спільні навчання та тренування, у минулому Китай постачав Ірану ракети та інше обладнання [58]. Китай також надавав військову допомогу Сирії та Венесуелі [55]. Тим часом Північна Корея розглядає Китай як свого найближчого сусіда, союзника та найбільшого торгового партнера. Китай не вжив жодних заходів для стримування ядерних і балістичних ракетних випробувань Північної Кореї [55]. Торговельні стратегії міжнародних торговельних фірм та країн, які орієнтовані на співпрацю з Китаєм, характеризуються істотним ризиком. Для успішної реалізації такого співробітництва необхідно «враховувати та використовувати можливість доступу до ринку однієї з найбільших у світі економік, що розвивається, усвідомлюючи при цьому загрози, що виникають внаслідок несприятливих і нестабільних змін як у Китаї, так і за його межами» [55].

Двома яскравими прикладами дедалі помітнішої ролі Китаю у світовій економіці є нещодавня торгова війна між США та Китаєм і спалах епідемії Covid-19 у Китаї, що поширилася на багато країн світу. Обидві «китайські»

події спричинили величезний вплив на світову економіку. Темпи світового зростання в 2019 р., які були найнижчими після 2009 р., значною мірою зумовлені торговою війною США з Китаєм.

На початку 2018 р. Сполучені Штати підвищили тарифи на кілька основних груп імпортованих товарів: пральні машини, сонячні панелі, сталь та алюміній. Хоча ці тарифи не дискримінували товари за походженням, незабаром стало очевидно, що торгова політика США спрямована на Китай. Згодом Сполучені Штати підвищили тарифи на тисячі товарів з Китаю в період 2018-2019 рр., в кінцевому підсумку обмежено було імпорт із цієї країни приблизно на 350 млрд. дол. Китай відповів запровадженням тарифних обмежень в кілька етапів, які були націлені на американський експорт товарів обсягом приблизно на 100 млрд. дол. Обидві сторони підписали угоду про припинення подальшої ескалації тарифів у січні 2020 року, але встановлені раніше тарифи залишалися діяти упродовж 2021 р. Торгова війна виділяється як одна з найбільших і найрізкіших змін в історії торговельної політики США, зважаючи на провідну роль, яку історично відігравали Сполучені Штати у зниженні тарифів у всьому світі.

З розгортанням торговельної війни економісти намагалися оцінити її економічні наслідки. У лютому 2018 р. після розслідування умов торгівлі товарами за розділом 201 (щодо сонячних панелей і пральних машин) Комісія з міжнародної торгівлі США встановила, що імпорт цих продуктів завдав шкоди вітчизняним виробникам, і президент Д. Трамп запровадив захисні тарифи. Ці перші тарифні зміни були спрямовані на конкретні продукти з багатьох країн. Незабаром після цього на підставі розслідувань Міністерства торгівлі США щодо товарів за розділом 232 були введені додаткові тарифи на сталь і алюміній. Ці мита також стосувалися кількох країн, у тому числі Китаю, при цьому деякі великі економіки (наприклад, Європейський Союз і Канада)

спочатку були звільнені від сплати підвищених ставок мита. У відповідь Китай та інші торговельні партнери також запровадили мита [59].

Подальші етапи торговельної війни в основному велися між Сполученими Штатами та Китаєм. У серпні 2017 р. Сполучені Штати ініціювали розслідування торговельної практики Китаю за розділом 301, а 22 березня 2018 р. Офіс торгового представника США звинуватив Китай у недобросовісній торговельній практиці, яка проявлялася у примусовій передачі технологій китайським компаніям та незаконному використанні інтелектуальної власності. На цій підставі Сполучені Штати зрештою запровадили п'ять тарифних раундів щодо китайського експорту - у липні 2018 р., серпні 2018 р., вересні 2018 р., червні 2019 р. та вересні 2019 р., відповідно Китай застосовував «дзеркальні» заходи на кожному із зазначених етапів. Сполучені Штати та Китай скасували шосту тарифну хвилю в грудні 2019 р. в очікуванні першої фази торговельної угоди. Коли угоду було підписано в січні 2020 р., обидві сторони погодилися знизити тарифи відносно вересня 2019 р. вдвічі, але тарифи залишалися в силі станом на вересень 2021 р.

Масштаби тарифних змін були істотними, Сполучені Штати запровадили мита (включно з іншими торговими партнерами) на 17,6% свого імпорту в 2017 р. Частка імпорту у ВВП у 2016 р. становила близько 15%, тому Сполучені Штати підвищили тарифи на імпорتنі операції приблизно на 2,6% ВВП, а середні тарифи зросли з 3,7% до 25,8%. Що стосується експорту, то торговельні партнери застосували заходи у відповідь на дії США щодо 8,7% експорту з цієї країни у 2017 р. Частка експорту у ВВП 2016 р. становила близько 12%, тому торговельні партнери застосували симетричні заходи щодо експорту, які відповідають приблизно 1% ВВП США, із зростанням середніх тарифів з 7,7% до 20,8%. Таким чином, тарифи США та Китаю були націлені на імпорт та експорт у розмірі 3,6% ВВП США. Китай підвищив тарифи приблизно на 11% імпорту, а близько 18% його експорту було спрямовано до Сполучених Штатів

[60]. З частками імпорту та експорту у ВВП у 2017 р. 17,9% та 19,7% відповідно, торговельна війна вплинула на транзакції, еквівалентні приблизно 5,5% ВВП Китаю. Китай ще більше ускладнив доступ США до свого ринку, скоротивши тарифи найбільшого сприяння (MFN) приблизно на 10% свого імпорту [59].

Обсяги та ефективність залізничних вантажних перевезень Китай-ЄС значно зросли. Згідно з даними China Rail, у першій половині 2019 р. співвідношення завантажених контейнерів до загального обсягу перевезених контейнерів помітно покращилося. У першій половині 2019 р. співвідношення кількості повних залізничних контейнерів у вихідних поїздах до ЄС покращилося до 98% порівняно із співвідношенням для зворотних поїздок (82%). У першій половині 2019 р. вантажоперевезення між Китаєм і ЄС зросли на 44%, а з ЄС до Китаю – на 68%. Отже, обсяги відправлення товарів залізницею між Китаєм і Європою швидко зростають та стають більш конкурентоспроможним за рахунок зниження цін. Ринки Китаю та ЄС є місткими, а через проблеми з тарифами в США багато китайських споживачів обирають європейські аналоги. Купувати американські товари в Китаї зараз не так престижно, як купувати європейські товари, і це особливо стосується модного одягу, косметики та супутніх товарів.

Незважаючи на те, що США залишаються важливим партнером у торгівлі, Китай активно розвиває торговельні відносини з сусідніми країнами. У 2019 р. країни АСЕАН стали другим за величиною торговим партнером Китаю, обігнавши США, а загальні обсяги зросли на 10,5%. Ця тенденція тривала до 2020 р., оскільки нещодавно АСЕАН і Китай підписали поправки до взаємної зони вільної торгівлі, що спрощує доступ до ринку для компаній країн-учасниць угоди.

Географічне розташування країн в безпосередній близькості до Китаю є вигідним з точки зору використання торгових можливостей. Це також

поширюється на Росію, чия двостороння торгівля з Китаєм перевищила 100 млрд. дол. США в 2019 р. і, як очікується, подвоїться до 2024 р. (темп зростання на 20% на рік), а також на Центральну Азію. У 2019 р. ВВП Казахстану зріс на 4,3%, а Монголії – на 6,7%, що робить ці країни привабливими торговельними напрямками для Китаю. У 2019 р. Китай також створив шість нових зон прикордонної торгівлі, зокрема на кордоні з Росією, Лаосом і В'єтнамом, на додаток до ще 24 прикордонних зон електронної комерції. Запровадження цих зон вільної торгівлі Китаю є важливим як для підвищення ефективності імпорту, так і експорту продукції, а також розглядається як ключовий чинник формування нових торгових можливостей по обидва боки кордону.

Країни БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південна Африка) на зустрічі у 2019 р. домовилися збільшити двосторонню торгівлю. Проте виконання домовленостей сповільнюється певними перешкодами, зокрема небажанням компаній і уряду Індії допустити продукцію китайських виробників на свої ринки. Бразилія, яка є політично близька до США та є головним партнером у південноамериканській зоні вільної торгівлі (Меркосур), також хоче розвивати свою економіку, використовуючи переваги торгівлі й з Китаєм. Тому у майбутньому можна очікувати активнішу співпрацю Китаю зі Спільнотою держав Латинського і Карибського басейну в рамках угруповання Китай-CELAC, а також зростання інтенсивності дипломатичних дискусій з приводу організації багатосторонньої зони вільної торгівлі між Китаєм і країнами регіону, включаючи Меркосур. Китай уже заявив про свої наміри подвоїти двосторонню торгівлю з Південною Америкою до 500 млрд. дол. США до 2025 р. та збільшити загальні інвестиції в регіон до 250 млрд. дол. США [61].

Розуміння того, якою мірою Китай може вплинути на економіку, що розвивається, є надзвичайно важливим для політиків і дослідників. Це допомагає передбачити наслідки від збільшення обсягів торгівлі з Китаєм для економічного розвитку країни та скоригувати відповідним чином стратегію

співробітництва з китайськими фірмами. Наприклад, на початку спалаху коронавірусу в Китаї багато глобальних компаній, діяльність яких сильно залежить від торгівлі з Китаєм, змушені були переглянути свої стратегії виробничої діяльності та політики. З огляду на це, у нашому дослідженні необхідно провести кількісну оцінку впливу торгівлі України з Китаєм на українську економіку у період 2010-2020 рр.

2.2. Основні тенденції розвитку торговельного партнерства України та Китаю

За останнє десятиліття Китайська Народна Республіка (КНР) продемонструвала безпрецедентне зростання та стійкість до криз. Китайська економіка розвивається навіть під час рецесії світової економіки та постійно збільшує як ВВП, так і обсяг міжнародної торгівлі. За роки незалежності України Китай перетворився з відносно незначної країни Азії на найбільшого торгового партнера України, випередивши навіть Росію та інші пострадянські республіки як за обсягом, так і за важливістю двосторонньої торгівлі.

Щоб повніше зрозуміти сучасну динаміку двосторонньої торгівлі між Україною та Китаєм, вчені досліджують історію цих відносин від найдавніших часів до етапу удосконалення стратегії співробітництва між Україною та Китаєм. Перші задокументовані дипломатичні контакти між Українською та Китайською державами відносять до XVII ст., коли представники Козацької Гетьманщини, в тому числі колишній гетьман Дем'ян Многогрішний, взяли участь у підписанні першого офіційного міжнародного документа, укладеного між Російською імперією та Цінським Китаєм – договору Нерчинського (1689 р.). У 1700 р. в Китаї почала діяти православна духовна місія, більшість місіонерів якої здобули освіту в Києво-Могилянській академії [62, с. 27-32; 63]. Офіційні відносини між Українською державою та Китаєм припинилися у другій половині XVIII ст., коли козацька Гетьманщина втратила незалежність і

перестала бути суб'єктом міжнародного права та економічних відносин. Незважаючи на припинення офіційного дипломатичного співробітництва, культурно-гуманітарний обмін між українським і китайським народами активізувався через існування великих українських етнічних поселень на Далекому Сході Приамур'я (так звана «Зелена Україна») [64, с. 78]. До ХХ століття подальші контакти з Китаєм здійснювалися в рамках російсько-китайських відносин. У 1913 р. Китай становив 4% загальної торгівлі імперської Росії (2,1% експорту та 6,1% імпорту) з негативним торговим балансом у 52,6 млн імперських рублів (приблизно 27,11 млн доларів США) [65].

Після розпаду Російської імперії новостворена Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР) у 1919-1922 рр. мала зовнішньоторговельні представництва та офіси в інших країнах. Однак після створення Радянського Союзу (СРСР) у 1922 р. зовнішні торговельні відносини всіх радянських республік, що входили до нього, були об'єднані та підпорядковані одному центру планування в Москві, який публікував лише зведені статистичні показники. Через це практично неможливо оцінити точну кількість товарів, створених або імпортованих українською економікою в загальному обсязі радянської зовнішньої торгівлі. Враховуючи «велику кількість металургійних і обробних підприємств в УРСР», вчені стверджують, що «український внесок у цю торгівлю був вагомим» [66; 67; 68].

У 1918-1940 рр. лише 0,48% середнього обсягу загальної торгівлі СРСР припадало на Китай. Після закінчення Другої світової війни та проголошення Китайської Народної Республіки в 1949 р. її торговельні відносини та економічне співробітництво з СРСР швидко розвивалося, досягнувши рівня в 21,46% в загальних обсягах зовнішньоторговельного обороту (1849 млн радянських рублів, SUR) у 1955 р. [65]. УРСР брала активну участь у розвитку китайської промисловості. У 1950-1960-х роках українські інженери були залучені до створення та розвитку китайської металургії та машинобудування.

Науково-технічний обмін не був одностороннім: УРСР отримувала з Китаю технічну документацію, необхідну для виробництва високоякісних кольорових сортів шовку [64, с. 79].

У той час, як Росія мала територіальні суперечки та прикордонні конфлікти з Китаєм, для УРСР конфлікт був суто ідеологічним і не пов'язувався з будь-якими політичними, економічними чи територіальними претензіями, про що свідчить швидке відновлення дипломатичних відносин і двосторонньої співпраці після завершення війни. Сучасний етап політико-економічних відносин між Україною та Китаєм розпочався після розпаду СРСР у 1991 році. Двосторонні торговельні відносини були відновлені одразу після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року.

У 1992 р. загальний товарообіг між Україною та Китаєм становив 0,22 млрд. дол. США, або 0,14% загального обсягу зовнішньої торгівлі Китаю та 0,66% загальної торгівлі України. Протягом наступних двадцяти семи років частка Китаю у світовій торгівлі України постійно зростала, досягнувши 11,57% (12,79 млрд доларів США) у 2019 році та витіснивши Росію (10,22%; 9,25 млрд доларів США) як найбільшого торгового партнера України. При цьому частка України у зовнішній торгівлі Китаю залишалася відносно незначною (0,26%; 11,88 млрд дол. США у 2019 р.) [69].

За роки незалежності України відбулися істотні зміни у структурі торгівлі. У 1992 р. Китай експортував промислові товари, головним чином текстиль та одяг (29,4 млн. дол. США, 32,93% загального експорту Китаю в Україну) та сировину, насамперед мінеральну (24,68 млн. дол. США; 27,64%). У 2018 році основні статті китайського експорту в Україну включали машини, транспортне обладнання та електрообладнання (2,82 млрд. дол. США; 41,69%), метали (748 млн. дол. США; 10,66%). Водночас відбулося погіршення структури торгівлі України з Китаєм: у 1992 р. КНР здебільшого імпортувала з України хімічну продукцію (75,4 млн. дол. США; 56,22%) та метали (49,2 млн.

дол. США; 36,68%), у 2018 р. в імпортному портфелі переважали овочі (1,21 млрд. дол. США; 46,16%), мінерали (880 млн. дол. США). 33,4%) та необроблена деревина (121 млн. дол. США; 4,62%) [69].

Аналіз структури двосторонньої торгівлі демонструє кілька поточних загроз економічній безпеці України. Сальдо торговельного балансу є негативним для України, а радикальні зміни в товарній структурі торгівлі з Китаєм свідчать про те, що «китайські виробники наразі є прямим конкурентом українській промисловості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а сам Китай вважає Україну джерелом дешевої сировини та транзитного регіону на шляху переміщення його товарів до Європи» [65]. Також є припущення, що «в майбутньому зовнішньоторговельні контракти України з Китаєм можуть бути конвертовані з доларів США в юані, і, можливо, це сприятиме зниженню попиту на долар США на українському валютному ринку» [70].

Незважаючи на відносно невеликі обсяги двосторонньої торгівлі, Китай з 1991 р. виявляє значний інтерес до міжнародної співпраці з Україною. Китай був однією з перших країн, які визнали незалежність України 27 грудня 1991 р. У березні 1993 р. Посольство України в Китаї розпочало свою діяльність. Після проголошення незалежності України українсько-китайські дипломатичні відносини та економічне співробітництво, включно з двосторонньою торгівлею, почали активно розвиватися незважаючи на політичні конфлікти між СРСР і Китаєм. Однак існують певні аспекти співпраці, які можуть загрожувати стабільності політичних відносин між Україною та Китаєм, одним із яких є невизначеність статусу провінції Тайвань, на яку претендує КНР, але контролюється частково визнаною Китайською Республікою.

Станом на кінець 2020 р. загальна договірно-правова база українсько-китайських двосторонніх відносин налічує понад 300 документів, з яких 178 документів основного переліку та 122 – додаткового переліку (переважно протоколи міжурядових комісій та підкомісій, договори тощо). Поточна

інституційна основа співпраці є добре розвиненою та складається з 220 діючих міжнародних угод, 70 з яких безпосередньо стосуються економіки, а 31 містить економічну складову, пов'язану з міжнародною торгівлею. «20 червня 2011 р. обидві країни підписали Спільну декларацію про встановлення та розвиток стратегічного партнерства між Україною та Китаєм, подальшого розвитку ця Декларація набула після підписання Спільної декларації щодо подальшого поглиблення стратегічного партнерства та Програми розвитку стратегічного партнерства між Україною та Китаєм на 2014-2018 роки від 5 грудня 2013 р.» [71].

Основними документами двосторонньої торгівлі між Україною та Китаєм є: «(1) Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки (1992 р.); (2) Угода про створення Спільної ділової ради між Торгово-промисловою палатою України та Китайською радою сприяння міжнародній торгівлі (2010 р.); (3) План дій Україна-Китай щодо реалізації ініціативи побудови економічного поясу Великого шовкового шляху та Морського шовкового шляху XXI століття (2017 р.)» [71].

Тісний зв'язок між дипломатичною риторикою КНР та динамікою двосторонньої торгівлі залишився непорушним, про що свідчать кілька випадків, коли українсько-китайські торговельні відносини страждали не від економічних криз чи несприятливих ринкових умов, а через невдачі української дипломатії. З 1991 р. між Україною та Китаєм відбулося 17 взаємних візитів високопосадовців, у тому числі 5 президентських. Усі політичні лідери КНР з 1991 р. (тобто Цзян Цземінь, Ху Цзін'ятао, Сі Цзін'пін) відвідували Україну, тоді як чинні президенти України Віктор Ющенко та Петро Порошенко ніколи не відвідували Китай, і обидва висловлювали проамериканську позицію в міжнародній політиці. Цей факт не залишили поза увагою китайські партнери: президентські терміни Ющенка і Порошенка відрізнялися прохолодним

підходом китайських дипломатів і значними невдачами в переговорах, у тому числі щодо договорів про двосторонню торгівлю. Це був різкий контраст із попереднім президентом України Леонідом Кучмою, якого китайські засоби масової інформації постійно представляли як «великого друга китайського народу» [63, с. 83;71].

За часів президентства Віктора Ющенка діалог між урядами України та Китаю знаходився у стагнації. Найголовнішою невдачею стала відмова сторін від підписання Угоди про стратегічне партнерство, яка була підготовлена ще за президентства Леоніда Кучми. Більше того, за цей період не відбулося жодного саміту, а було укладено лише 23 міждержавні документи, у тому числі Торговельний протокол між Україною та Китаєм про доступ до ринків товарів і послуг у рамках вступу України до СОТ, укладений 6 грудня 2005 р. [71].

Причиною уповільнення стала зміна політичної складової українсько-китайських відносин, а саме характеру української виборчої кампанії 2004 р., громадських протестів, проголошення євроінтеграції та євроатлантичного співробітництва стратегічною метою української політики. Додатковим фактором погіршення відносин стали візити Президента України Віктора Ющенка в липні 2005 р. та Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко до Японії в березні 2009 р., що «було сприйнято вищим урядом КНР як образливий і демонстративний демарш» [63, с. 86]. Ще гострішою була реакція Китаю на візит секретаря офісу президента Тайваню Хуан Чжифана в Україну у 2005 році. У відповідь на цей візит представники КНР скасували заплановане засідання комісії з торгово-економічного співробітництва [63, с. 83].

Повноцінний українсько-китайський діалог було відновлено у 2010-2014 рр., що вважається великим успіхом української дипломатії. У червні 2011 р. було підписано під час державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао в Україну Спільної декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та Китаєм. [71]. У 2012-2013 рр. в межах

поглиблення двосторонніх відносин було підготовлено Спільний міждержавний проект «Економічний пояс Нового шовкового шляху», проте реалізація цього масштабного проекту була зірвана політичною кризою в Україні в листопаді 2013 р. Наступні події призвело до зміни влади, територіальних втрат та неможливості повноцінної реалізації економічних, науково-технічних та інфраструктурних угод з Китаєм, особливо це стосується проектів, які планувалося реалізувати на території АР Крим, який у 2013 р. було визначено пріоритетним регіоном для подальшого українсько-китайського стратегічного співробітництва [72; 73].

Голова Китаю Сі Цзіньпін запропонував розпочати будівництво нового Шовкового шляху в 2013 році, який поєднав би сухопутні шляхи, відомі як «Пояс», і морські шляхи, відомі як «Шлях». Ініціатива «Один пояс, один шлях», яку зазвичай називають BRI, покликана сприяти глобальній співпраці та економічному розвитку вздовж маршрутів. Ця глобальна стратегія розвитку інфраструктури передбачає залучення китайських інвестицій в понад 70 країнах і вважається основною частиною зовнішньої політики президента Сі Цзіньпіна. У геополітичному плані BRI сприятиме зміцненню позицій Китаю в усьому світі, що має супроводжуватися зростанням його економічної та політичної могутності. BRI слугуватиме платформою для забезпечення глобальної комерційної діяльності Китаю, розширення торгівлі, китайського впливу на партнерів.

Ініціатива «Один пояс, один шлях» - це багатомільярдна інвестиційна платформа в інфраструктуру, розроблена для забезпечення ультрасучасного зв'язку в трансконтинентальному масштабі. Розширення зв'язку між континентами полегшить доступ до ринків країн, що розвиваються, в Азії та Африці, сприяючи їх економічному розвитку та створенню додаткових можливостей для населення та бізнесу. BRI охоплює наземний Економічний пояс Шовкового шляху, Морський Шовковий шлях 21 століття та Цифровий

Шовковий шлях. Однією з ключових цілей BRI є не лише просування ланцюга постачання китайських інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), який включає апаратне забезпечення, оптичні кабелі та супутникові мережі, але й заохочення координації економічної політики, сприяння інвестиціям і торгівлі, вирішення суперечок, стимулювання співпраці в галузі досліджень і розробок тощо. Цей комплексний план також розроблений для розширення використання китайської системи кредитної інформації та валюти.

Одна з основних цілей ініціативи BRI полягає в тому, щоб інфраструктура, включаючи енергетику, ІКТ, виробництво та транспорт, була вертикально інтегрована з китайськими виробничими ланцюжками поставок, інфраструктурою обслуговування, технологіями та транспортними мережами. Це забезпечить Китаю значні переваги, зокрема можливість: створювати нові та розширювати існуючі ринки для своїх товарів і послуг; розширити присутність своїх державних фірм за межами країни; забезпечити доступ до іноземних джерел сільського господарства, енергії та стратегічних товарів; працевлаштовувати китайських працівників за межами країни.

Маршрут «Один пояс» простягається до Балтійського моря, через Центральну Азію та Росію та перетинає Середземне море через Центральну Азію та Західну Азію та до Індійського океану через південно-західний Китай. BRI призначений для полегшення потоку товарів з українського портового міста Чорноморськ поблизу Одеси залізницею та морськими шляхами до Грузії, Азербайджану та Казахстану для транспортування до Китаю. Ця ділянка торговельного шляху була розроблена для того, щоб європейські та українські товари могли доставлятися до Центральної Азії, навіть у випадку заборони Росією транзиту через її територію.

Україна має безсумнівно важливе стратегічне положення з точки зору розвиненості залізничного сполучення, автомагістралей та енергетичних трубопроводів, які з'єднують східну частину з рештою Європи. Китай

погодився допомогти Україні в розбудові залізниць, автомобільних доріг та іншої інфраструктури, а китайські інвестори упродовж 2017-2019 рр. щорічно вкладали 2 млрд. дол. США, щоб допомогти збільшити пропускну здатність автомобільних шляхів та розвинути ланцюжки поставок. Після згоди України на участь у китайській ініціативі «Один пояс, один шлях» китайські компанії модернізували українські порти та метро. Що стосується розширення зв'язку на території України, було підписано меморандум про взаєморозуміння з Huawei Technologies у 2020 році. Huawei розвинула мобільну мережу України, виграла у 2019 році контракт на будівництво мережі 4G для київського метрополітену та домовилася про співпрацю з агентством технічної безпеки України з питань кібербезпеки та кіберзахисту [74].

Уряд Китаю неодноразово засуджував антиурядові дії під час протестів у 2013 р., але визнав легітимність нової української влади у 2014 р. Однак діалог між Україною та КНР сповільнився під час президентства Петра Порошенка, незважаючи на зростання двосторонньої торгівлі. У 2014-2019 рр. було підписано лише 36 двосторонніх договорів і угод проти 60 договорів у 2010-2013 рр., а також не було досягнуто значного прогресу в розвитку проекту «Новий шовковий шлях» [72; 73].

Структуру дипломатичних і торговельних відносин між Україною та Китаєм можна вважати показником того, що Китай розглядав Україну як політичне утворення ще до проголошення незалежності у 1991 р. Міжнародні відносини між Україною та Китаєм мають глибоку та сильну історичну традицію з широким спектром форм і методів співпраці в галузі культури, політики та економіки. Китай був однією з перших країн, яка налагодила відносини з Україною та почала розбудовувати інституційні рамки співпраці. Виявлена динаміка двосторонньої торгівлі доводить, що негативні тенденції в українсько-китайській торгівлі не завжди пов'язані з конкурентоспроможністю вітчизняної економіки та можуть бути результатом помилок і невдач

української дипломатії. Слід зазначити, що ці невдачі не можна пов'язувати з глобальним протистоянням США та Китаю чи іншими зовнішніми геополітичними факторами і їх легко уникнути, якщо вивчати дипломатію двосторонніх українсько-китайських відносин з належною увагою до національних особливостей та історії існуючих відносин. З цієї точки зору важливим чинником ефективного співробітництва України з Китаєм стає економічна дипломатія, яка повинна враховувати специфіку двосторонньої торгівлі, її товарну структуру та можливості підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на китайському ринку.

2.3. Порівняння позицій Китаю та України у світовій торгівлі

Розвиток двосторонніх відносин та поглиблення торговельних зв'язків в останні роки відбувається незважаючи на істотні відмінності зовнішньоекономічних потенціалів України та Китаю, що відображають різні позиції цих країн у світовій економіці. У 2020 році Україна була 55-ою економікою у світі за ВВП (поточні долари США), 46-ою за загальним експортом, 47-ою за загальним імпортом, 123-ою економікою за ВВП на душу населення (поточні долари США) і посідала 42-ге місце за рівнем складності економіки відповідно до значення індексу економічного розвитку (ЕІ) [75]. У 2020 році Китай посів 28-ме місце за індексом економічного розвитку (ЕІ=0,96) і 1-ше місце за загальним обсягом експорту (2,65 трлн дол. США). Того ж року Україна посіла 42-ге місце за індексом економічного розвитку (ЕІ=0,5) і 46-те місце за загальним обсягом експорту (52,7 млрд дол. США) [76].

Китай вийшов із глобальних економічних і торговельних проблем у 2020 році як єдина велика економіка світу, що характеризувалася додатними темпами зростання зовнішньої торгівлі товарами. У зв'язку з цим доцільно розглянути обсяги та структуру зовнішньої торгівлі Китаю. У 2020 р. загальний обсяг

імпорту та експорту товарів Китаю збільшився на 1,9% в річному обчисленні до 32,16 трлн юанів (приблизно 4,97 трлн дол. США), досягнувши рекордного рівня, незважаючи на істотне зменшення обсягів поставок товарів у всьому світі. Експорт збільшився на 4%, а імпорт знизився лише на 0,7%.

Таблиця 2.1

Порівняння Китаю та України за основними макроекономічними показниками
у 2020 р.

Показник	Китай	Україна
ВВП у фактичних цінах (млн. дол. США)	14722840	151543
ВВП на душу населення (дол. США)	10216	3485
Баланс поточного рахунку (% ВВП)	2,0	4,3
Торгівля на душу населення (дол. США)	1797	1556
Торгівля (% ВВП, за 2018-2020 рр.)	18,6	44,6
Місце у світовому експорті товарів	1	48
Місце у світовому імпорті товарів	2	48
Місце у світовому експорті послуг	4	44
Місце у світовому імпорті послуг	2	54

Джерело: побудовано за [77; 78]

Зовнішня торгівля Китаю з іншими 14 членами Регіонального всеосяжного економічного партнерства склала 10,2 трлн юанів, що на 3,5% більше в порівнянні з попереднім роком і становило 31,7% від загального обсягу імпорту та експорту Китаю за цей період. Зовнішня торгівля Китаю з країнами вздовж «Одного поясу, одного шляху» склала 9,37 трлн юанів, що на 1% більше, ніж у минулому році. АСЕАН була найбільшим торговим партнером Китаю, загальний обсяг торгівлі з 10-ма державами-членами цього регіонального утворення зріс на 7% у річному обчисленні - до 4,74 трлн юанів

[79]. Серед інших основних торговельних партнерів Китаю виділимо Європейський Союз, США, Японію та Республіку Корею, обсяги торгівлі з якими збільшилися відповідно на 5,3%, 8,8%, 1,2% і 0,7%. Імпорт та експорт приватних компаній склав 14,98 трлн юанів, що на 11,1% більше в порівнянні з попереднім роком і становило 46,6% загального обсягу зовнішньої торгівлі Китаю за цей період.

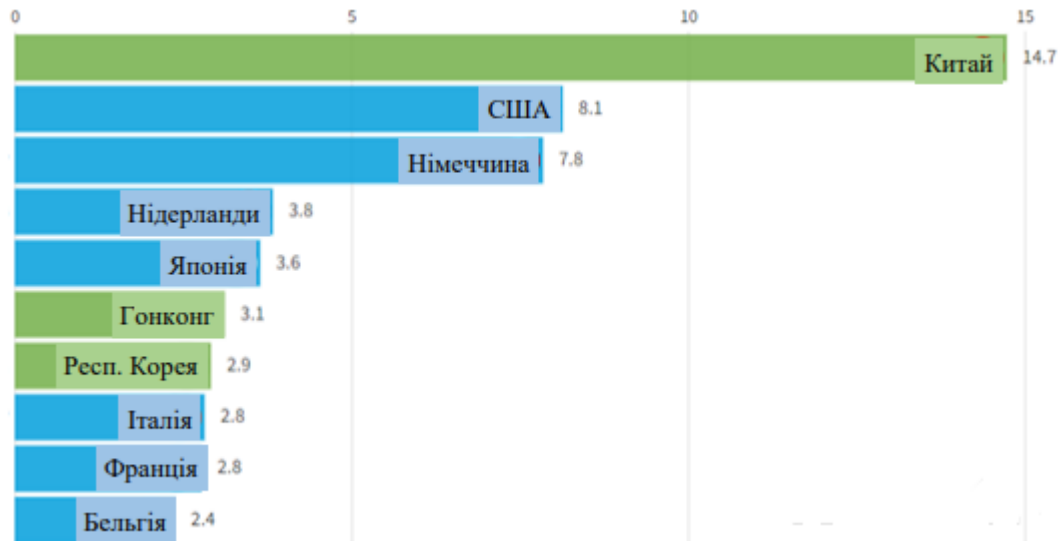

Рис. 2.1. Частка провідних країн у світовому експорті товарів (%), 2020 р.

Джерело: [80]

Стрімке зростання обсягів зовнішньої торгівлі Китаю викликало водночас захоплення та сумніви зарубіжних експертів. Занепокоєння щодо використання державних субсидій, квот, експортних заходів, прав інтелектуальної власності та управління обмінним курсом стали предметом активного обговорення. Фактично, багато з цих проблем складають основну масу скарг, що надходять до СОТ, і є причиною поточних торгових суперечок між Сполученими Штатами та Китаєм. Тим не менш, експорт Китаю виявився стійким не лише до цього постійного потоку скарг, але й до торговельної напруженості зі Сполученими Штатами та погіршення відносин із Європейським Союзом, який у березні 2021 р. запровадив перші санкції проти Китаю з 1989 року. Справді, важливість

Китаю для світового виробництва в більшості секторів, від точних приладів і промислового обладнання до комп'ютерів і смартфонів, постійно зростала протягом останніх двох десятиліть. Пандемія COVID-19 ще більше продемонструвала ключову роль, яку Китай відіграє у світовій економіці. На початку 2020 р., коли зараження COVID-19 по всій країні швидко поширювалося, виробничі процеси по всьому світу зупинилися або сповільнилися через перебої у виробничих процесах, з якими зіткнулися китайські експортери. Крім того, високий рівень стійкості експорту дозволив Китаю не тільки швидко відновити експорт після пандемії, але й отримувати прибутки від експорту продукції різних секторів економіки, навіть якщо ці сектори зазнали загального спаду. У результаті частка Китаю у світовій торгівлі ще більше зросла упродовж 2020 р. - майже до 15%. У 2021 р. відновлення торгівлі Китаю після кризи було вражаючим. У першому кварталі 2021 р. обсяги експорту китайських товарів збільшилися майже на 50% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року і становили приблизно 710 млрд дол. США. Хоча таке значне зростання частково пояснюється істотним скороченням експорту у 2020 р., результат першого кварталу все одно на 27% вищий (приблизно 150 млрд. дол. США), ніж за перший квартал 2019 р., до того, як пандемія COVID-19 вразила економіку Китаю, а потім і світову економіку.

Загалом Китай, швидше за все, залишиться провідним світовим експортером у найближчому майбутньому. Однак його експортне домінування у світовій економіці, можливо, наближається до свого піку. На це є низка причин, серед яких фахівці виділяють дві основні.

По-перше, економіка Китаю стає все більше залежною від внутрішнього, а не зовнішнього попиту, оскільки в останні роки значущість експорту в китайській економіці стрімко знижується. Для світової торгівлі це означає, що китайський імпорт, ймовірно, зростатиме швидшими темпами, ніж експорт, таким чином зменшуючи частку китайського експорту у світовій економіці [80].

По-друге, зростання вартості робочої сили в Китаї знижує його глобальну конкурентоспроможність, особливо у трудомістких виробничих процесах. Згодом це призведе до переміщення світового виробництва в країни з меншими витратами. Такі висококонкурентні економіки, як В'єтнам, швидше за все, скоротять торгівлю з Китаєм. Крім того, прогрес у ресурсозберігаючих технологіях, таких як автоматизація та робототехніка, а також фіскальні стимули для фірм і податкові пільги для зайнятих місцевих мешканців, покращують фінансову привабливість переведення деяких виробничих процесів ближче до споживачів у розвинених країнах [80].

Економіка України характеризується високим рівнем відкритості, у 2020 р. частка зовнішньої торгівлі у ВВП країни становила 79%. Україна є п'ятим у світі експортером зерна та одним із основних експортерів чавуну та сталі. У 2020 р. основними експортними продуктами були насіння соняшнику (10,8% експорту), кукурудза (9,9%), залізо (8,6%), пшениця (7,3%), сталь та олії. Основними товарами імпорту були транспортні засоби (6,5%), нафтові масла (6,3%), медикаменти (3,7%), вугілля (3,1%), нафтовий газ, електричні апарати та пестициди [81]. Після істотного зниження у 2020 р. через пандемію COVID-19 обсяги торгівлі відновилися у 2021 р. Обсяг експорту товарів і послуг зріс на 11,8% порівняно з 2020 р., а імпорт – на 9,5%.

Найбільшими експортними товарами України є олія (5,32 млрд. дол. США), кукурудза (4,89 млрд. дол. США), пшениця (4,61 млрд. дол. США), залізна руда (4,27 млрд. дол. США) і залізні напівфабрикати (3,03 млрд. дол. США), які експортувалися переважно до Китаю (7,26 млрд. дол. США), Польщі (3,26 млрд. дол. США), Росії (2,97 млрд. дол. США), Туреччини (2,5 млрд. дол. США) і Єгипту (2,39 млрд. дол. США). В загальних обсягах імпорту України у 2020 р. переважали такі товари: нафтопродукти (3,59 млрд. дол. США), автомобілі (3,35 млрд. дол. США), упаковані ліки (2,04 млрд. дол. США), нафтовий газ (1,59 млрд. дол. США) і вугільні брикети (1,25 млрд. дол. США).

Товари імпортувалися переважно з Китаю (7,46 млрд. дол. США), Росія (6,31 млрд. дол. США), Польща (5,68 млрд. дол. США), Німеччина (5,25 млрд. дол. США) і Білорусь (3,15 млрд. дол. США). У 2020 році Україна була найбільшим у світі імпортером вовни або волосу тварин (824 тис. дол. США).

Місце України у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією визначається високою часткою соняшникової олії, кукурудзи та пшениці в загальних обсягах українського аграрного експорту (рис. 2.2). При цьому аграрний імпорт до України є більш диверсифікованим і частка кожної з найбільших товарних груп не перевищує 5% від загальних обсягів аграрного імпорту.

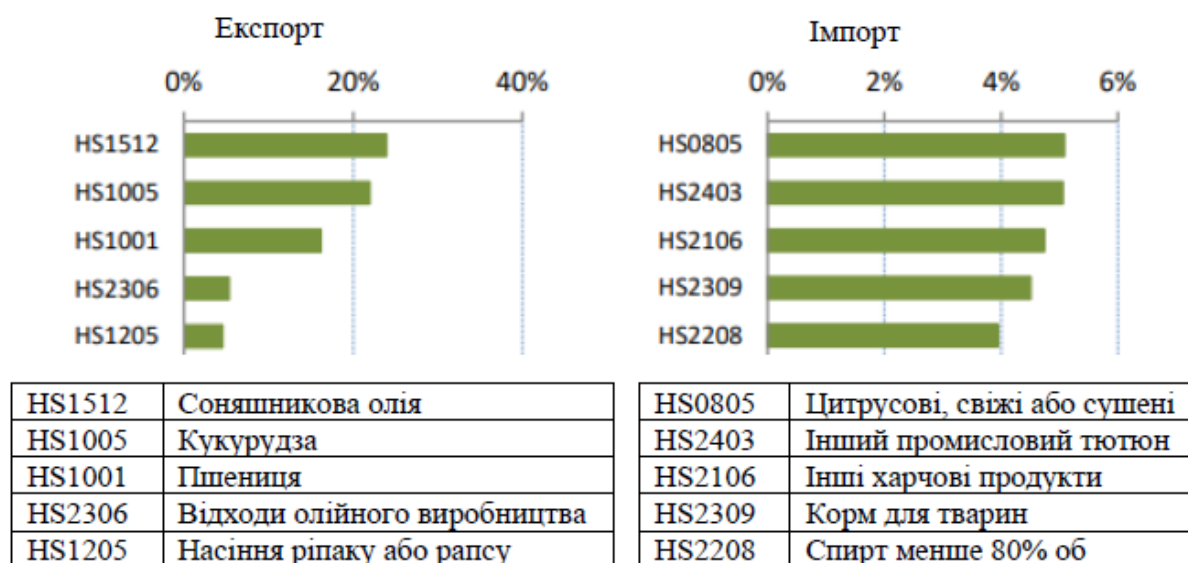

Рис. 2.2. Основні товарні групи в зовнішній торгівлі України сільськогосподарською продукцією у 2020 р.

Джерело: побудовано за [78]

У світовій торгівлі промисловою продукцією Україна посідає позиції як експортер сировини та сировинної продукції з низьким рівнем доданої вартості. Так, у 2020 р. в структурі експорту з України понад 16% становили залізна руда та концентрати, 10% загального обсягу експорту - залізні напівфабрикати та близько 10% - різна продукція з чавуну (рис. 2.3). У загальних обсягах імпорту

до України переважали легкові автомобілі, нафтопродукти, фармацевтичні препарати та енергоносії.

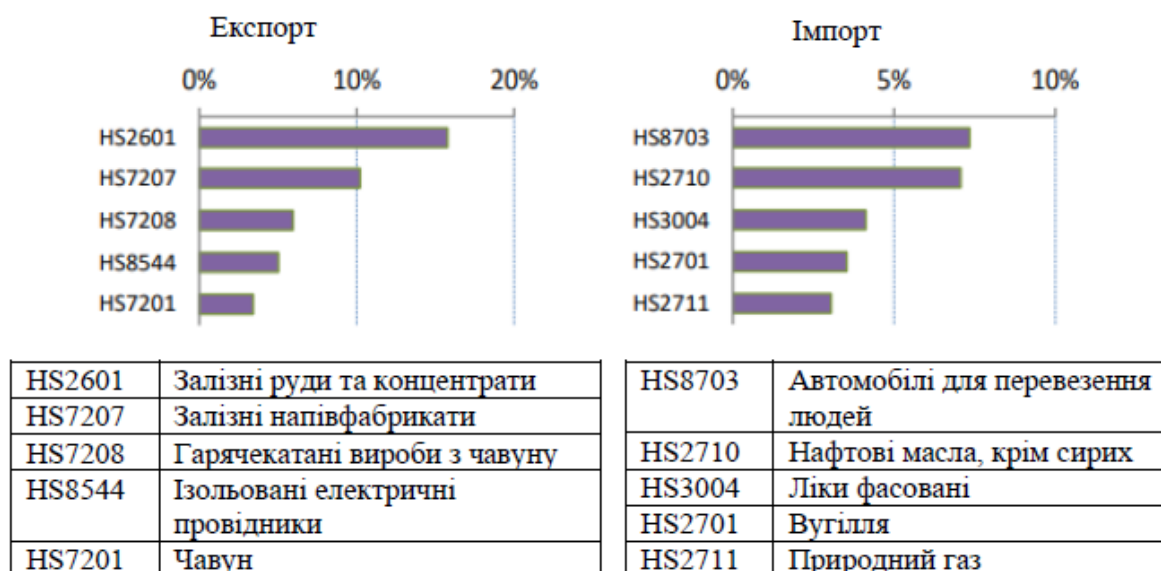

Рис. 2.3. Основні товарні групи в зовнішній торгівлі України промисловою продукцією у 2020 р.

Джерело: побудовано за [78]

Загальні обсяги зовнішньої торгівлі України істотно зменшилися у 2014-2016 рр. внаслідок конфлікту з Росією, яка традиційно була основним постачальником нафти та газу, на яку припадала майже чверть загального імпорту нашої країни. Україна почала активно розвивати торговельні відносини з країнами-членами Європейського Союзу з метою зменшення залежності від Росії. Із січня 2016 р. ЄС та Україна застосовують режим торгівлі, передбачений в Угоді про поглиблену та всеосяжну вільну торгівлю (CCFTA). До країн ЄС у 2020 р. надходило 36,5% загального експорту України, а на український ринок постачалося 42% імпортованих товарів, походженням з країн ЄС [82]. Зараз Китай є головним торговельним партнером України, а Росія перемістилася на третю позицію. У 2020 р. на Китай припадало 15,4% українського імпорту, далі йдуть Німеччина (9,9%), Росія (8,5%), Польща (7,6%), США (5,5%) і Білорусь (5,4%). Основними країнами, до яких експортуються товари з України, є Китай (14,5%

експорту), Польща (6,7%), Росія (5,5%), Туреччина (4,9%), Німеччина (4,2%), Індія (4%) та Італія (3,9%).

Основою розвитку відносин з Україною та прямої торгівлі з Китаєм є продовольча безпека. Однією з найважливіших проблем Китаю є дефіцит орних земель - тільки 12,8% загальної площі землі в Китаї знаходяться у сільськогосподарському використанні. Для країни з населенням 1,402 мільярда людей станом на 2020 р. це є справжньою проблемою. Попри актуальність проблем власної продовольчої безпеки, Китай експортує сільськогосподарську продукцію, переважно цибулю різних видів та часник, рослинну сировину, овочі та деякі види фруктів (рис. 2.4), при цьому жодна із зазначених груп товарів не перевищує 5% у загальних обсягах аграрного експорту країни.

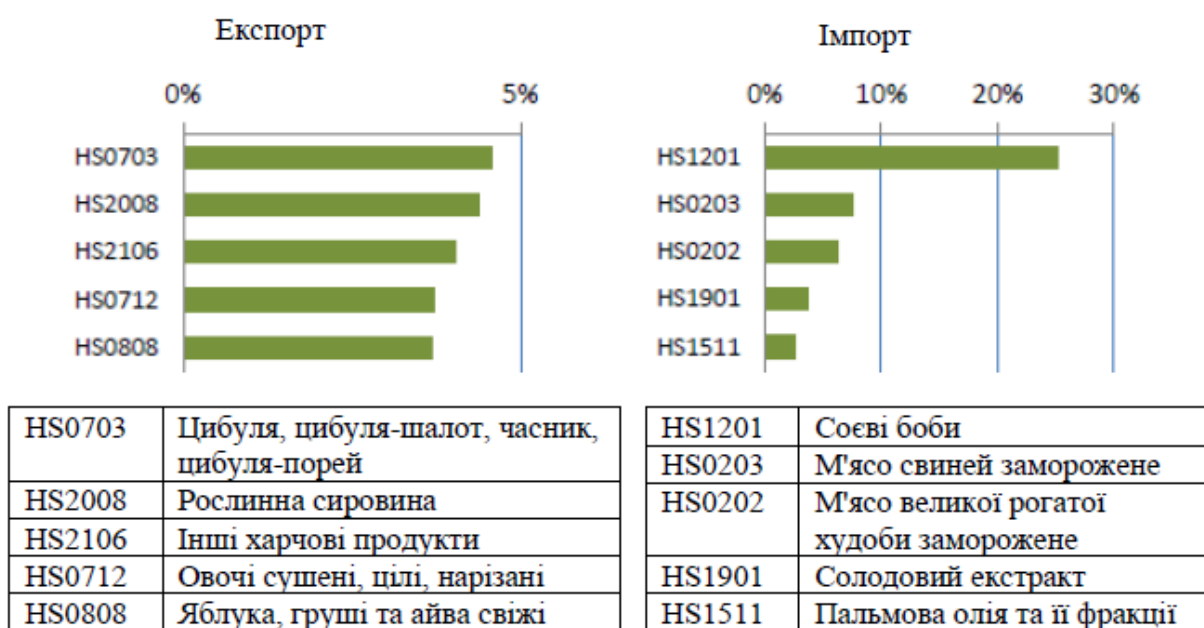

Рис. 2.4. Основні товарні групи в зовнішній торгівлі Китаю сільськогосподарською продукцією у 2020 р.

Джерело: побудовано за [77]

Як видно з рисунку 2.4, найбільшу частку в імпорті Китаю у 2020 р. становили соєві боби (25%), що традиційно є основним продуктом харчування мешканців країни. Крім цього, Китай є імпортером зернових. Приблизно одна

третина кукурудзи в Китай імпортується з України, і вона використовується для годування свиней, які є основним м'ясним продуктом у цій країні. Незважаючи на те, що Китай імпортує пшеницю та ячмінь з Росії, більша частина китайської пшениці та рису вирощується всередині країни, що обмежує вплив порушення ланцюга поставок цих продуктів.

Структура промислового експорту Китаю істотно відрізняється від структури українського експорту, оскільки Китай експортує переважно товари з високим рівнем доданої вартості (рис. 2.5). Так, найбільшу частку в експорті промислових товарів з Китаю становили машини для автоматичної обробки інформації (7,5%), телекомунікаційне обладнання (7,5%), електронні інтегральні схеми (4,9%).

В імпорті товарів до Китаю переважають електронні інтегральні схеми (18,7%), що свідчить про важливість цих складових для виробництва остаточної продукції, частина з якої відправляється на експорт. Основними товарами, які імпортує Китай, також є мінеральні та енергетичні продукти. Понад 7% у загальному обсязі китайського імпорту у 2020 р. займали залізна руда і концентрати, основним з постачальників яких є Україна.

Близько 10% загального обсягу імпорту до Китаю у 2020 р. становила сира нафта. Водночас, 15% загального обсягу імпорту нафти в Китай припадає на Росію, що робить Китай найбільшим торговим партнером Росії за останні десять років. У 2021 р. Китай експортував до Росії продукції на 68 млрд. дол. США, а імпортував товарів на 79 млрд. дол. США. Це становило відповідно 3% загального обсягу імпорту та 2% загального обсягу експорту Китаю [83].

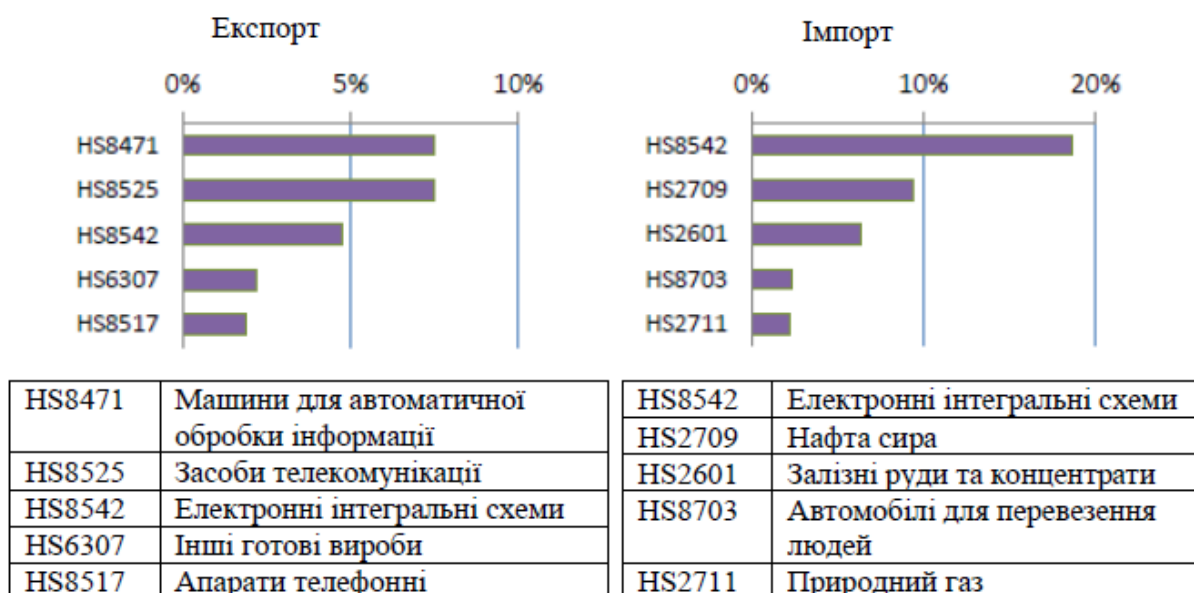

Рис. 2.5. Основні товарні групи в зовнішній торгівлі Китаю промисловою продукцією у 2020 р.

Джерело: побудовано за [77]

Триваючий упродовж 2014-2020 рр. російсько-український конфлікт серйозно вплинув на позиції України у світовій економіці. Деякі країни зайняли жорстку позицію, запровадивши численні економічні санкції проти Росії після того, як президент Росії Володимир Путін оголосив про «спеціальну військову операцію» в Україні. Запровадження воєнного стану в Україні та відповідна зміна умов здійснення експорту продовольчих товарів також відобразилися на торгівлі з Китаєм, який до повномасштабної агресії Росії був найбільшим торговим партнером України. У 2020 р. Україна експортувала до Китаю товарів на 7,1 млрд. дол. США, що становило 14,5% від загального експорту України. Тісні зв'язки Китаю з Росією, можливо, переважають будь-яку залежність від торгівлі з Україною. Російський експорт до Китаю за товарообігом у сім разів перевищує український. Польща та Росія були другим і третім за величиною експортними партнерами України відповідно, у 2020 р. Україна експортувала до цих країн товарів на 3,3 млрд. дол. США і 2,7 млрд. дол. США.

Війна в Україні призвела до значного порушення ланцюга поставок як всередині країни, так і за її межами, повне відновлення якого можливе лише після завершення бойових дій. Постраждала не лише безпека країни, але й її інфраструктура та, ймовірно, забезпеченість у довгостроковій перспективі ефективною логістикою ланцюгів постачання товарів. Важливість України для Китаю полягає в її географічному розташуванні, оскільки наша країна є одним з ключових вузлів ініціативи «Один пояс, один шлях». Проте, на даний час Україна не має можливості брати активну участь у реалізації цього масштабного проекту. Порушення логістичних ланцюгів доставки товарів та сировинної продукції з України до Китаю внаслідок блокування морських портів російськими військами та знищення ракетними обстрілами значної частини виробничих потужностей обумовлює істотне скорочення експортних поставок. У той же час, економічна криза в Україні опосередковано завдає шкоди китайській економіці, оскільки попит на їхні товари знижується.

Висновки до розділу

1. Збільшення обсягів торгівлі Китаю з різними країнами світу, особливо в азійському регіоні та з країнами Європи, здійснює вплив, подібний до торгівлі з традиційними великими торговельними партнерами, і може сприяти більшій відкритості торгівлі в країнах, що розвиваються, та мати вирішальне значення для економічного зростання. У той час як основні торговельні партнери у світі, такі як США та європейські країни, є розвиненими економіками, китайська економіка характеризується порівняно нижчим рівнем технологій, високим попитом на сировину та масовим виробництвом дешевих промислових товарів, що є важливим чинником участі китайських підприємств в ланцюгах створення доданої вартості насамперед на Глобальному Півдні. Поглиблення торговельних зв'язків Китаю з країнами Європи та посилення інтеграційних процесів в азійському регіоні в межах АСЕАН сприяє подальшому розвитку транспортних

сполучень завдяки реалізації проекту «Один пояс – один шлях». Водночас, торговельна війна Китаю зі США завдала значних економічних втрат економікам обидвох країн-партнерів, що спонукало уряди швидше вирішувати проблеми завищених митних тарифів.

2. Міжнародні відносини між Україною та Китаєм мають глибоку та сильну історичну традицію з широким спектром форм і методів співпраці в галузі культури, політики та економіки. Китай був однією з перших країн, яка налагодила відносини з Україною та почала розбудовувати інституційні рамки співпраці. Виявлена динаміка двосторонньої торгівлі доводить, що негативні тенденції в українсько-китайській торгівлі не завжди пов'язані з конкурентоспроможністю вітчизняної економіки та можуть бути результатом помилок і невдач української дипломатії. Слід зазначити, що ці невдачі не можна пов'язувати з глобальним протистоянням США та Китаю чи іншими зовнішніми геополітичними факторами і їх легко уникнути, якщо вивчати дипломатію двосторонніх українсько-китайських відносин з належною увагою до національних особливостей та історії існуючих відносин. З цієї точки зору важливим чинником ефективного співробітництва України з Китаєм стає економічна дипломатія, яка повинна враховувати специфіку двосторонньої торгівлі, її товарну структуру та можливості підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на китайському ринку.

3. Позиції України та Китаю у світовій економіці істотно відрізняються, що обумовлене обсягами та структурою ВВП і зовнішньої торгівлі цих країн. У 2020 р. Китай став найбільшим експортером, частка якого дорівнювала 14,7% загальносвітового обсягу експорту, випередивши США, Німеччину та низку інших розвинених країн. Україна посіла 48 місце в світі за обсягами експорту, у структурі якого переважають сировинні товари (аграрна продукція та залізна руда). Натомість експорт Китаю має високу частку високотехнологічної продукції, а імпорт, окрім аграрної продукції, також включає залізну руду, що

обумовлює важливість поглиблення його торговельних відносин з Україною в межах ініціативи «Один пояс – один шлях». Проте, внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну відбулися значні руйнування аграрного та промислового потенціалу економіки нашої країни, порушення логістичних маршрутів, за якими доставлялися товари. Тому зовнішня торгівля України не зможе швидко відновитися, а обсяги торгівлі з Китаєм можуть істотно зменшитися, що негативно вплине на економіку обох країн.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З КИТАЄМ НА УКРАЇНСЬКУ ЕКОНОМІКУ

3.1. Оцінка ефективності українсько-китайської торгівлі

Китай та Україна починаючи з 2008 р. активно зміцнюють торговельні зв'язки. Китай став найбільшим торговельним партнером України з 2019 року з товарообігом у 15,4 мільярда доларів США у 2020 році, з яких Україна експортує товарів на суму 7,1 мільярда доларів США. Загальний товарообіг зріс з 2% ВВП України у 2001 році до 11% у 2020 році. Дві країни тісно співпрацюють у військово-технічній сфері та космічній галузі, маючи значні двосторонні проекти. До 2018 року Україна витіснила США як найбільшого експортера кукурудзи до Китаю та почала постачати Китаю сучасні реактивні двигуни для військових кораблів. Україна продала Китаю корпус свого першого авіаносця та віддала 70% імпорту соняшникової олії, такого ж важливого кулінарного інгредієнта, як рис. Китайські дилери вже сигналізують про перебої з поставками соняшникової олії, що може збільшити витрати для домогосподарств, чутливих до ціни. Відома як житниця Європи, Україна також експортує до Китаю кукурудзу разом із залізною рудою та авіаційними двигунами, що мають важливе значення для оборони Китаю.

У 2020 р. Китай експортував в Україну товарів на суму 7,46 млрд. дол. США. Основними продуктами, експортованими з Китаю в Україну, були радіомовне обладнання (344 млн. дол. США), інші іграшки (228 млн. дол. США) і напівпровідникові пристрої (201 млн. дол. США). Протягом останніх 25 років експорт Китаю в Україну зріс на 20,3% у річному обчисленні з 73,4 млн. дол. США у 1995 р. до 7,46 млрд. дол. США у 2020 р.

За період 2010-2020 рр. відбулися істотні позитивні зміни в зовнішній торгівлі України з Китаєм, які полягають у покращенні кількісних показників. Так, істотно зменшилося від'ємне сальдо зовнішньоторговельного обороту – з -

4,24 млрд дол. США у 2010 р. до -0,2 млрд дол. США у 2020 р. (рис. 3.1), що стало найменшим значенням показника за досліджуваний період. Відповідно, істотно покращилося значення коефіцієнту покриття експортом імпорту – з 0,26 у 2010 р. до 0,97 у 2020 р., яке наблизилося максимально до нормативного значення.

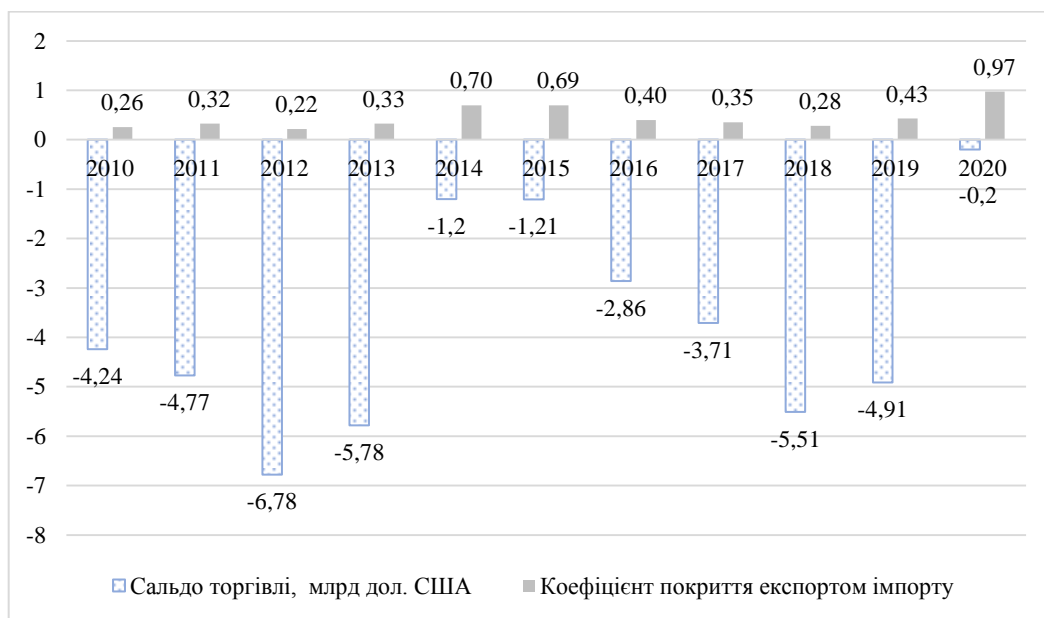

Рис. 3.1. Динаміка коефіцієнта покриття експортом імпорту та сальдо зовнішньої торгівлі України з Китаєм у 2010-2020 рр.

Джерело: [84]

У 2020 р. Україна експортувала до Китаю товарів вартістю 7,26 млрд. дол. США. Основними продуктами, які експортувалися з України до Китаю, були залізна руда (2,49 млрд. дол. США), кукурудза (1,38 млрд. дол. США) і олія (971 млн. дол. США). Протягом останніх 25 років експорт України до Китаю зріс на 12,2% у річному обчисленні з 407 млн. дол. США у 1995 р. до 7,26 млрд. дол. США у 2020 р.

Попри позитивні кількісні зміни в зовнішній торгівлі України з Китаєм, за останні 10 років відбулося погіршення якісної складової українського експорту, що проявляється у збільшенні обсягів сировинної продукції в експорті товарів.

У загальних обсягах експорту України до Китаю переважають сировинні товари та продукція з низьким рівнем переробки. Основними статтями українського експорту є залізна руда, сільськогосподарська продукція, вироби з кольорових металів. Частка залізної руди в загальних обсягах експорту товарів зменшилася з 59,2% у 2010 р. до 34,4% у 2020 р., частка рафінованої міді – з 3,94% до 0,2% та чавуну – з 3,45% до 2,78% (рис. 3.2). Водночас, за досліджуваний період відбулося істотне збільшення частки в експорті низки товарів, які у 2010 р. не експортувалися взагалі або експортувалися в незначних обсягах (металеві напівфабрикати, ячмінь, кукурудза). Істотно збільшилася частка рослинної олії в загальних обсягах експорту товарів – з 2,17% у 2010 р. до 13,4% у 2020 р. При цьому звернемо увагу, що у 2020 р. порівняно з 2010 р. відбулося зменшення частки технологічних товарів в експорті – гідротурбін (з 1,26% до 0,2%) та газових турбін (з 5,43% до 2,83%), що є негативною тенденцією і може свідчити про зниження ефективності зовнішньої торгівлі України з Китаєм.

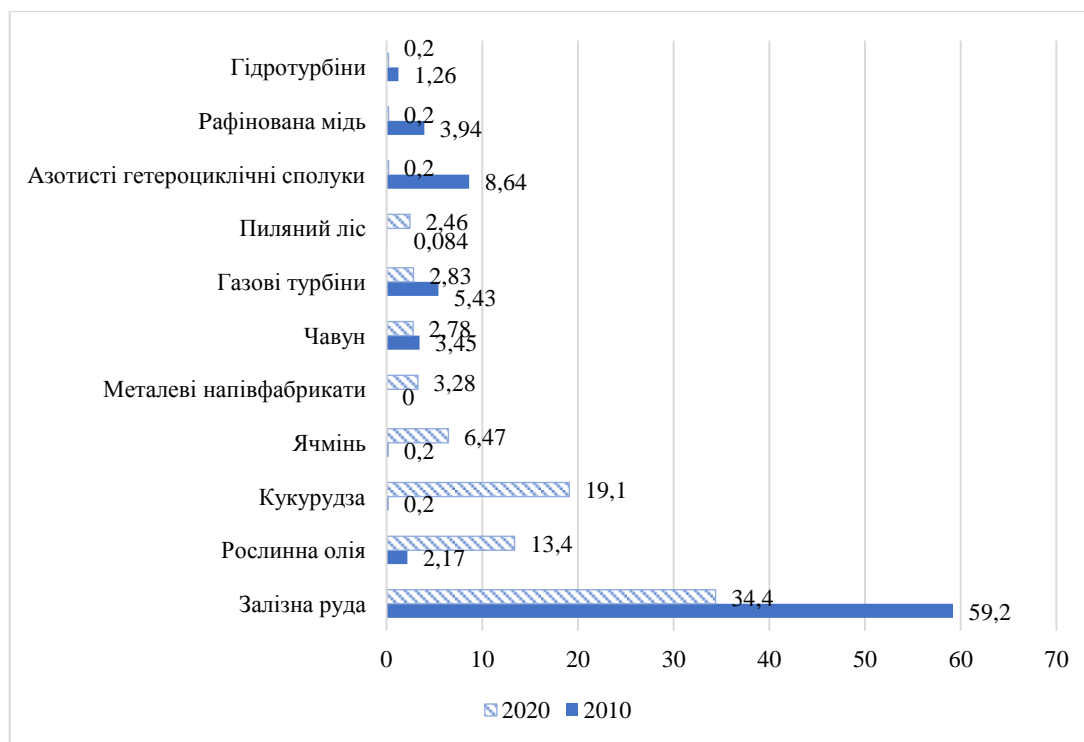

Рис. 3.2. Динаміка структури експорту з України до Китаю у 2010-2020 рр., %

Джерело: [84]

За даними Державної служби статистики України, станом на перше півріччя 2021 р. Китай залишався найбільшим торговельним партнером нашої країни. Двосторонній товарообіг досяг 8,85 млрд. дол. США, що становило 14,6% від загального обсягу зовнішньої торгівлі України. Зафіксована у I півріччі 2021 р. позитивна динаміка українсько-китайського товарообігу відповідає загальним тенденціям зовнішньої торгівлі України за цей період: обсяги українського експорту до Китаю збільшилися на 43% порівняно з аналогічних періодом 2020 р. і становили 4,28 млрд. дол. США, а обсяги імпорту з Китаю до України збільшилися на 25% і склали 4,57 млрд. дол. США [85].

Найбільше товарів Україна імпортує з Китаю (8,3 млрд. дол. США). Основними товарами імпорту в Україну є мінеральне паливо, ядерні реактори, транспортні засоби, електричні машини та обладнання. У сукупності ці чотири товари становили майже половину (46%) загального українського імпорту в 2020 р. Більш детально розглядаючи структуру імпорту китайських товарів до України, можемо виділити найбільші товарні групи: телекомунікаційне обладнання, іграшки, напівпровідникові пристрої, комп'ютери та ін. (рис. 3.3). За період з 2010 р. до 2020 р. найбільше зросла частка телекомунікаційного обладнання в обсягах імпорту товарів з Китаю до України – у 1,6 раза, також відбулося істотне збільшення частки напівпровідників – на 1,96 процентних пункти (п. п.) або майже у 3,7 раза, комп'ютерів – на 0,52 п. п., частин офісних машин – на 1,26 п. п. або у 4,8 раза.

Отже, структура імпорту з Китаю до України за останні 10 років стала якіснішою, що підтверджується зростанням частки високотехнологічної продукції, та істотно відрізняється від структури експорту, де переважають сировинні товари. При цьому структурні зрушення в імпорті свідчать про позитивну тенденцію покращення структури внутрішнього виробництва товарів в Україні, зокрема підприємствами машинобудування та приладобудування, які

стали більше закуповувати напівпровідників та комплектуючих для виготовлення офісної техніки та іншої продукції, що позитивно впливає на зростання української економіки.

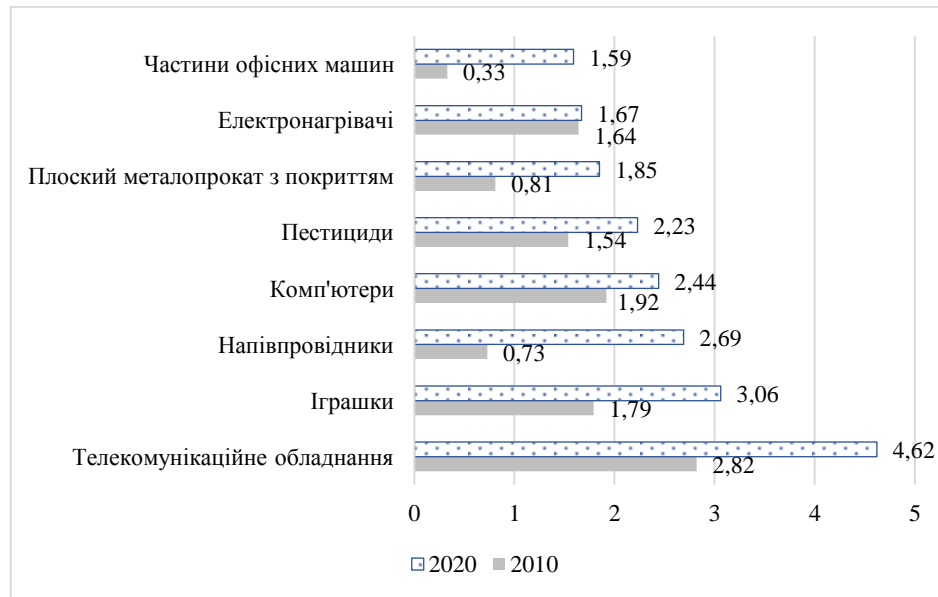

Рис. 3.3. Динаміка структури імпорту України з Китаю у 2010-2020 рр., %
Джерело: [84]

Порівняння українсько-китайської торгівлі за товарами, присутніми як в експорті з України до Китаю, так і в імпорті України з Китаю, дозволяє виділити товари, торгівля якими упродовж 2020 р. характеризувалася позитивним сальдо для Китаю (машини (2,87 млрд. дол. США), метали (702 млн. дол. США) і текстилю (666 млн. дол. США)). Водночас, у 2020 р. Україна мала істотне позитивне сальдо торгівлі з Китаєм у таких товарних групах: мінеральні продукти (2,51 млрд. дол. США), продуктів рослинного походження (1,89 млрд. дол. США) і субпродукти тваринного та рослинного походження (1,11 млрд. дол. США).

Виявлення суперечностей та можливостей покращення передумов розвитку зовнішньоторговельного співробітництва України з Китаєм потребують проведення аналізу якісних параметрів, визначення негативних

тенденцій та окреслення стратегічних перспектив відносин з урахуванням можливостей підвищення ефективності зовнішньої торгівлі нашої країни.

Використовуючи методичні підходи до оцінки потенціалу двостороннього співробітництва, які ми розглянули у підрозділі 1.3, визначимо порівняльні переваги країн за показниками індексів порівняльних переваг України (RCA_{ukr}) та Китаю (RCA_{ch}) для основних експортних товарів. Найбільші порівняльні переваги Україна має в експорті таких товарів, як рослинна олія, чавун, кукурудза, металеві напівфабрикати, ячмінь, пшениця (табл. 3.1). Як видно з таблиці, українські виробники пшениці мають істотні переваги для експорту цієї продукції порівняно з китайськими, але в експорті з України до Китаю частка пшениці у 2020 р. була незначною і не відображена у статистиці зовнішньої торгівлі.

Таблиця 3.1

Результати розрахунку індексу порівняльних переваг для експортних товарів з України до Китаю, 2020 р.

Назва товару	RCA_{ukr}	RCA_{ch}	Delta RCA
Рослинна олія	125	0,004	125
Чавун	69,8	0,004	69,8
Кукурудза	40,7	0,001	40,7
Металеві напівфабрикати	40,4	0,017	40,4
Ячмінь	36,9	0,0021	36,9
Каолін	10,6	0,6	9,97
Ядерні реактори	3,15	0,37	2,77
<i>Пшениця</i>	28,5	0,00005	28,5
Мед	19,4	0,63	18,8
Титанова руда	18,9	0,06	18,8
Залізна руда	9,61	0,062	9,55
Металеві труби	7,94	1,4	6,54
Азотні добрива	5,28	0,78	4,5

Джерело: розраховано за даними [84]

При цьому звернемо увагу, що більшість товарів, за якими вітчизняні виробники є більш конкурентоспроможними порівняно з китайськими

підприємствами, що виготовляють аналогічні товари, є сировинними. Виняток становлять ядерні реактори, за якими українські виробники мають порівняльні переваги ($RCA=3,15$), проте, частка цієї товарної групи в експорті товарів з України до Китаю є надзвичайно малою - у 2020 р. електрогенеруюче устаткування становило лише 0,033% українського експорту до цієї країни.

Як показано у таблиці 3.1, експортні групи українських товарів характеризуються значними порівняльними перевагами порівняно з аналогічними китайськими товарами. Натомість, Україна імпортує в Китаї товари, порівняльні переваги яких є помірними або не істотними порівняно з українськими товарами відповідних груп (табл. 3.2). Зокрема, неістотним є перевищення порівняльних переваг китайських гідротурбін ($\Delta RCA=-0,60$), пестицидів ($\Delta RCA=-0,98$), плоского металопрокату з покриттям ($\Delta RCA=-0,47$). У виробництві електричних нагрівачів Україна має переваги над китайськими виробниками ($\Delta RCA=0,25$), проте імпортує товари цієї групи, що знижує ефективність двосторонньої торгівлі для України.

Таблиця 3.2

Результати розрахунку індексу порівняльних переваг для імпортних товарів до України з Китаю, 2020 р.

Назва товару	RCA_{ukr}	RCA_{ch}	Delta RCA
Гідротурбіни	0.29	0.9	-0.60
Телекомунікаційне обладнання	0.064	3.29	-3.23
Іграшки	0.2	4.11	-3.91
Напівпровідники	0.028	2.21	-2.18
Комп'ютери	0.015	3.25	-3.24
Пестициди	0.17	1.15	-0.98
Плоский металопрокат з покриттям	1.16	1.63	-0.47
<i>Електронагрівачі</i>	<i>3.07</i>	<i>2.82</i>	<i>0.25</i>
Частини офісних машин	0.086	2.31	-2.22

Джерело: розраховано за даними [84]

Як було розглянуто у підрозділі 1.3, для аналізу оцінки ефективності товарообміну між Україною та Китаєм доцільно використати індекс інтенсивності торгівлі, який визначимо як частку експорту однієї країни, що надходить до партнера, поділену на частку світового експорту, що надходить до партнера. Індекс інтенсивності торгівлі показує наскільки вартість торгівлі між двома країнами є більшою чи меншою, ніж можна було б очікувати, виходячи з їх важливості у світовій торгівлі.

Результати розрахунку індексу інтенсивності торгівлі України з Китаєм свідчать про зростання ефективності цієї співпраці для нашої країни, оскільки значення індексу збільшилося з 0,31 у 2010 р. до 1,26 у 2020 р. і є найбільшим за досліджуваний період (рис. 3.4).

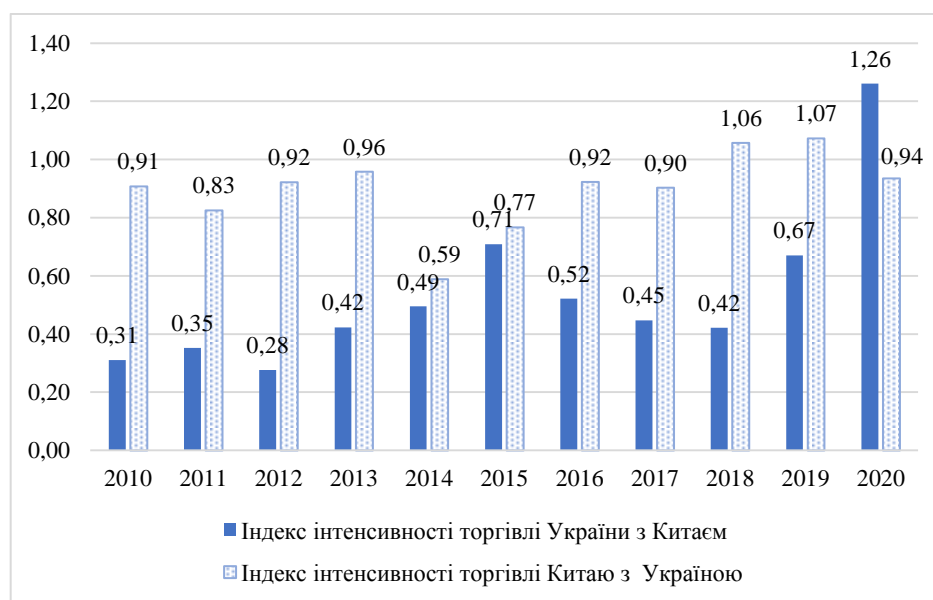

Рис. 3.4. Динаміка значень індексів інтенсивності торгівлі для України та Китаю, 2010-2020 рр.

Джерело: розраховано за даними [84; 86]

Найменше значення індексу спостерігалось у 2012 р. При цьому звернемо увагу, що значення індексу інтенсивності торгівлі України з Китаєм істотно збільшувалося у кризові періоди. У 2014-2015 рр., після анексії Росією Криму та

окупації частини території Донбасу, індекс зріс до 0,49 та 0,71 відповідно, а у 2020 р., під час пандемії, його значення зросло до 1,26.

Упродовж досліджуваного періоду Китай більш ефективно використовував потенціал двостороннього співробітництва, що показують високі значення індексу інтенсивності торгівлі Китаю та України, зокрема у 2012-2013 рр., 2016 р. та 2018-2020 рр. Найбільш ефективною двостороння торгівля була для Китаю у 2019 р., коли індекс інтенсивності торгівлі становив 1,07, а найменш ефективною торгівля була у 2015 р. – значення індексу 0,77. Крім цього, істотна різниця значень індексу для двох країн у 2010-2013 рр. та у 2016-2019 рр. свідчить про те, що торгівля України та Китаю здійснювалася не на паритетних засадах. Лише у 2014-2015 рр., коли значення індексів для обох країн були близькими за значеннями, умови торгівлі України та Китаю можна розглядати як однакові.

Таким чином, результати дослідження показали, що, незважаючи на збільшення обсягів двосторонньої торгівлі упродовж 2010-2020 рр., якісні показники зовнішньої торгівлі зазнали негативних змін, що супроводжувалося збільшенням частки сировинних товарів у структурі експорту України до Китаю, та зростанням високотехнологічних товарів в імпорті. Українські експортери мають істотні порівняльні переваги у виробництві сировинномістких товарів, які експортують до Китаю, а до України надходять китайські товари, які характеризуються невисокими перевагами, порівняно з аналогічними українськими товарами. При цьому, за досліджуваний період відбулося істотне зростання ефективності двосторонньої торгівлі для України. Водночас, до 2020 р. Китай ефективніше використовував потенціал двосторонньої торгівлі, ніж Україна, а у 2020 р. – торгівля була більш ефективною для України.

3.2. Вплив динамічних та структурних чинників торгівлі з Китаєм на економічне зростання України

Економічне зростання України упродовж 2010-2020 рр. характеризується нестабільною динамікою з яскраво вираженими періодами збільшення показників валового внутрішнього продукту (2010-2013 рр. та 2017-2020 рр.) та їх істотним зменшенням у період економічної кризи (2014-2016 рр.), що співпадає з динамікою показників зовнішньої торгівлі, особливо імпорту (табл. 3.3). Зокрема, зменшення обсягів експорту товарів з України до Китаю у 2014-2016 рр. було не таким істотним, як скорочення обсягів імпорту (більше ніж у 2 рази) китайських товарів до України в цей період.

У 2020 р., коли в багатьох країнах світу спостерігалися кризові явища внаслідок сповільнення економічної активності через запровадження карантинних обмежень для протидії поширенню пандемії, обсяги експорту з України до Китаю збільшилися удвічі, натомість обсяги імпорту дещо знизилися. В результаті таких змін у 2020 р. коефіцієнт покриття експортом імпорту збільшився у два рази, порівняно з попереднім роком, та наблизився до нормативного значення. У період економічної кризи (2015-2016 рр.) значення цього коефіцієнту також покращувалося в результаті вищих темпів зменшення імпорту порівняно з темпами скорочення обсягів експорту.

Попередній аналіз динаміки кількісних показників зовнішньої торгівлі та показників, які характеризують ВВП України, за період 2010-2020 рр. дозволяє припустити відсутність залежності економічного зростання від зміни обсягів експорту та значення коефіцієнту покриття експортом імпорту, та можливий вплив зміни обсягів імпорту з Китаю на економічне зростання України. Для перевірки нашого припущення доцільно застосувати економіко-математичні методи моделювання, обґрунтовані нами у підрозділі 1.3.

Визначення значущості зовнішньоторговельних відносин України та Китаю для економічного зростання нашої країни проведемо за допомогою

регресійного аналізу. З цією метою за допомогою програми «Statistica 7.0» побудуємо модель лінійної регресії, де вектор залежної змінної включає показники ВВП, ВВП у розрахунку на одного мешканця та індекс ВВП, а в якості незалежних змінних використаємо показники обсягів експорту та імпорту, а також коефіцієнт покриття експортом імпорту (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Вхідні дані для регресійного аналізу впливу кількісних показників торгівлі з Китаєм на економічне зростання України

Рік	Залежна змінна			Незалежна змінна		
	ВВП, млрд.. дол. США	ВВП на одного мешканця, дол. США	Індекс ВВП, % до попереднього року	Експорт до Китаю, млрд.. дол. США	Імпорт з Китаю, млрд.. дол. США	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
2010	141,21	2965	104,1	1,46	5,7	0,25
2011	169,33	3570	105,4	2,29	7,06	0,32
2012	182,59	3855	100,2	1,86	8,64	0,21
2013	190,5	4030	100,0	2,8	8,58	0,32
2014	133,5	3105	89,0	2,75	3,95	0,69
2015	91,03	2125	90,2	2,74	3,95	0,69
2016	93,36	2188	102,4	1,88	4,74	0,39
2017	112,09	2641	102,4	2,01	5,72	0,35
2018	130,89	3097	103,5	2,18	7,69	0,28
2019	153,88	3663	103,2	3,67	8,58	0,42
2020	156,62	3727	96,2	7,26	7,46	0,97

Джерело: складено за [87; 88; 89]

За результатами регресійного аналізу не виявлено статистично значимого впливу показників обсягів експорту товарів до Китаю та коефіцієнту покриття експортом імпорту у двосторонній торгівлі України з Китаєм на показники економічного зростання нашої країни у 2010-2020 рр.

Водночас, регресійний аналіз підтвердив наявність прямої залежності ВВП України у фактичних цінах від зміни обсягів імпорту китайських товарів до України: при збільшенні на 1% імпорту відбувалося зростання ВВП на 0,654% за інших незмінних умов. Значення коефіцієнта кореляції ($R=0,788$) свідчить про наявність істотного зв'язку між залежною та незалежною

змінними, а розрахункове значення F-критерію підтверджує достатню щільність цього зв'язку (табл. 3.4). Значення коефіцієнта детермінації показує, що зміна ВВП у фактичних цінах на 62,2% обумовлена зміною обсягів імпорту китайських товарів до України, і на 37,8% залежить від інших чинників. Рівень статистичної помилки є меншим за 1%, що підтверджує статистичну значимість отриманих результатів дослідження.

Зміна обсягів імпорту китайських товарів безпосередньо впливає також і на обсяги ВВП у розрахунку на одну особу: збільшення на 1% незалежної змінної сприяє зростанню залежної змінної на 0,598% за інших рівних умов. Про міцність зв'язку між залежною та незалежною змінними свідчить високе значення коефіцієнта кореляції ($R=0,814$), а критерій Фішера підтверджує щільність взаємозв'язку. Значення обсягів ВВП України у розрахунку на одну особу на 66,3% залежить від зміни обсягів імпорту з Китаю до нашої країни, а на 33,7% - від інших чинників. Рівень статистичної помилки не перевищує 1%, що свідчить про статистичну значимість регресійної моделі.

Таблиця 3.4

Залежність показників економічного зростання України
від імпорту товарів з Китаю у 2010-2020 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна		
	<i>GDP</i>	<i>GDP_pc</i>	<i>Index_GDP</i>
Кількість спостережень	11	11	11
Постійна величина	3,718*** (0,316)	6,942*** (0,264)	4,385*** (0,093)
<i>Imp_ch</i>	0,654*** (0,170)	0,598*** (0,141)	0,116** (0,050)
R	0,788	0,814	0,611
R ²	0,622	0,663	0,374
F-критерій	F(1,9)=14,828	F(1,9)=17,738	F(1,9)=5,379

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором

Як видно з таблиці 3.4, в результаті регресійного аналізу виявлено безпосередній вплив імпорту китайських товарів на індекс ВВП: збільшення на 1% незалежної змінної сприяло збільшенню залежної змінної на 0,116% за інших незмінних умов. І хоча коефіцієнт кореляції характеризує виявлений взаємозв'язок як слабкий, а коефіцієнт детермінації показує, що індекс ВВП лише на 37,4% залежить від зміни обсягів імпорту китайських товарів, рівень статистичної помилки не перевищує 5%, що свідчить про прийнятність отриманих результатів.

Визначення впливу структури українсько-китайської торгівлі на економічне зростання України проведемо за допомогою регресійного аналізу, в якому в якості залежної змінної почергово використаємо дані про зміну обсягів ВВП, обсягів ВВП у розрахунку на одну особу та індексу ВВП, які подані у таблиці 3.3. Перелік незалежних змінних складається з даних про зміну обсягів українського експорту до Китаю та імпорту з Китаю до України за основними групами товарів, частка яких є найбільшою (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Незалежні змінні для моделювання впливу структури торгівлі з Китаєм
на економічне зростання України

Рік	Експорт з України до Китаю, млн дол. США				Імпорт з Китаю до України, млн дол. США			
	Залізна руда	Рослинна олія	Титанова руда	Газові турбіни	Телекомуні- каційне обладнання	Комп'ютери	Напівпро- відники	Електро- нагрівачі
2010	861	31,6	10,7	79	160	109	41,7	93,2
2011	1640	93,2	11,9	8,41	130	179	138	126
2012	1400	69,6	15,1	47,8	339	194	754	98,8
2013	1730	433	23	153	174	196	372	156
2014	1570	330	22,7	83,6	224	271	19	151
2015	949	438	8,64	48,4	131	118	20	62,2
2016	628	477	4,97	11,6	186	197	92,2	60,9

2017	675	456	10,1	79,6	352	238	113	73,3
2018	646	334	5,17	77,7	383	313	564	95,5
2019	1170	529	7,93	142	321	321	1030	127
2020	2490	971	13,5	205	344	182	201	124

Джерело: складено за [84]

За результатами проведеного нами регресійного аналізу виявлено слабкий взаємозв'язок між обсягами ВВП України та зміною обсягів експорту залізної руди з України до Китаю, про що свідчить невисоке значення коефіцієнта кореляції (табл. 3.6). З ймовірністю 0,62 можемо стверджувати, що збільшення на 1% обсягів експорту залізної руди до Китаю відбувалося зростання ВВП України на 0,375% за інших незмінних умов. Коефіцієнт детермінації свідчить про те, що обсяги ВВП України у 2010-2020 рр. на 48% залежали від зміни обсягів експорту залізної руди, а на 52% від інших чинників. Рівень статистичної помилки не перевищує 5%, що підтверджує статистичну значущість отриманих результатів регресійного аналізу. При цьому, вплив зміни обсягів українського експорту рослинної олії, титанової руди та газових турбін до Китаю на ВВП України упродовж 2010-2020 рр. виявився статистично не істотним.

Друга побудована нами регресійна модель відображає істотний ($R=0,966$) вплив показників імпорту основних товарів з Китаю на ВВП України (табл. 3.6). В результаті регресійного аналізу виявлено обернену залежність ВВП від імпорту комп'ютерів: збільшення на 1% незалежної змінної обумовлює зниження залежної змінної на 0,309% за інших рівних умов. Імпорт з Китаю напівпровідників та електричних нагрівачів позитивно впливає на обсяги ВВП України: збільшення кожної з цих незалежних змінних на 1% сприяє зростанню залежної змінної відповідно на 0,104% та 0,610% за незмінних інших умов.

Значення коефіцієнта детермінації показує, що зростання ВВП України упродовж 2010-2020 рр. на 93,4% обумовлене зміною обсягів імпорту

китайських комп'ютерів, напівпровідників та електричних нагрівачів, і лише на 6,6% - іншими чинниками. Розрахункове значення критерію Фішера перевищує його табличне значення ($F(3,7)=33,148$), що підтверджує щільність зв'язків залежної та незалежних змінних. Рівень статистичної помилки не перевищує 1%, що свідчить про прийнятність отриманих результатів регресійного аналізу.

Таблиця 3.6

Залежність ВВП України від структури торгівлі з Китаєм у 2010-2020 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна	
	<i>GDP</i>	<i>GDP</i>
Кількість спостережень	11	11
Постійна величина	2,280** (0,918)	3,224*** (0,459)
<i>Exp_ir_ore</i>	0,375** (0,130)	-
<i>Imp_comp</i>	-	-0,309*** (0,084)
<i>Imp_semic</i>	-	0,104*** (0,020)
<i>Imp_el_heat</i>	-	0,610*** (0,078)
R	0,692	0,966
R ²	0,480	0,934
F-критерій	F(1,9)=8,313	F(3,7)=33,148

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором

Регресійний аналіз впливу структури українсько-китайської торгівлі на показник ВВП України у розрахунку на одного мешканця дозволив виявити пряму залежність цього показника економічного зростання від зміни обсягів експорту залізної руди з України до Китаю (табл. 3.7), що є підтвердженням достовірності попередньо отриманих результатів дослідження (табл. 3.6). За нашими розрахунками, збільшення на 1% обсягів експорту залізної руди з України до Китаю сприяє збільшенню обсягів ВВП у розрахунку на одну особу

на 0,342% за інших незмінних умов. Значення коефіцієнта кореляції ($R=0,713$) свідчить про слабкий зв'язок між залежною та незалежною змінними. Розрахункове значення критерію Фішера неістотно перевищує його табличне значення, а тому зв'язок залежної та незалежної змінної є нещільним. Водночас, рівень статистичної похибки не перевищує 5%, що свідчить про статистичну значимість отриманих результатів дослідження. Вплив зміни обсягів експорту рослинної олії, титанової руди та газових турбін з України до Китаю на ВВП України у розрахунку на одного мешканця упродовж 2010-2020 рр. виявився статистично не значимим.

Негативний вплив на зміну обсягів ВВП України у розрахунку на одну особу здійснює динаміка обсягів імпорту комп'ютерів з Китаю до нашої країни: збільшення на 1% незалежної змінної призводить до зменшення залежної змінної на 0,172% за інших рівних умов (табл. 3.7). Проте, упродовж 2010-2020 рр. найбільший вплив на досліджуваний показник економічного зростання України здійснювала зміна обсягів імпорту електричних нагрівачів з Китаю: збільшення на 1% незалежної змінної сприяло зростанню залежної змінної на 0,529% за інших незмінних умов. Найменший вплив на обсяг ВВП України у розрахунку на одного мешканця здійснювала зміна імпорту напівпровідників з Китаю: збільшення на 1% незалежної змінної забезпечувало збільшення залежної змінної на 0,088% за інших незмінних умов.

Достовірність отриманих результатів регресійного аналізу підтверджується високим значенням коефіцієнту кореляції ($R=0,979$), що свідчить про міцний зв'язок залежної та незалежних змінних. Розрахункове значення критерію Фішера є більшим за його табличне значення, тому виявлені взаємозв'язки вважаємо достатньо щільними. Високе значення коефіцієнту детермінації свідчить про те, що ВВП України у розрахунку на одну особу на 95,9% залежить від зміни обсягів імпорту комп'ютерів, напівпровідників та електричних нагрівачів з Китаю, і лише на 4,1% - від інших факторів.

Статистична похибка регресійної моделі не перевищує 1% та підтверджує статистичну значимість отриманих результатів розрахунків.

Таблиця 3.7

Залежність ВВП у розрахунку на одного мешканця України від структури торгівлі з Китаєм у 2010-2020 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна	
	<i>GDP_pc</i>	<i>GDP_pc</i>
Кількість спостережень	11	11
Постійна величина	5,633*** (0,789)	6,064*** (0,319)
<i>Exp ir_ore</i>	0,342** (0,111)	-
<i>Imp_comp</i>	-	-0,172** (0,059)
<i>Imp_semic</i>	-	0,088*** (0,014)
<i>Imp_el_heat</i>	-	0,529*** (0,054)
R	0,713	0,979
R ²	0,509	0,959
F-критерій	F(1,9)=9,354	F(3,7)=54,959

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором

Отже, результати проведеного нами дослідження підтвердили низьку ефективність використання експортного потенціалу України у двосторонній торгівлі з Китаєм, про що свідчить відсутність статистичного впливу основних експортних товарів, крім залізної руди, на показники економічного зростання нашої країни. При цьому, згідно регресійної моделі, вплив експорту залізної руди на економічне зростання нашої країни виявився неістотним, що підтверджує низьку ефективність товарної структури експорту з України до Китаю, основу якого становить сировинна продукція.

Зростаюча динаміка імпорту китайських напівпровідників та електричних нагрівачів упродовж 2010-2020 рр. позитивно впливала на економічне зростання України, що пояснюється використанням цієї продукції у виробництві товарів з вищою доданою вартістю. Водночас, варто звернути увагу на негативний вплив імпорту комп'ютерів з Китаю мало негативний вплив на економічне зростання в Україні, оскільки підприємства імпортували комп'ютерну техніку з метою подальшого перепродажу, при чому не створювалася додана вартість в реальному секторі економіки.

Висновки до розділу

1. Упродовж 2010-2020 рр. спостерігалось збільшення обсягів українсько-китайської торгівлі. При цьому, якісні показники експорту товарів з України до Китаю погіршилися, про що свідчить зростання частки сировинних товарів. Водночас, структура імпорту покращилася, оскільки відбулося збільшення частки високотехнологічних товарів, що використовуються українськими підприємствами як комплектуючі для виготовлення офісної техніки та приладів, що, своєю чергою, сприяє підвищенню технологічності внутрішнього виробництва товарів та збільшенню доданої вартості вітчизняної продукції. Україна має істотні порівняльні переваги у виробництві та експорті до Китаю сировинних товарів, а китайські товари, що імпортуються до України, характеризуються невисокими порівняльними перевагами, порівняно з аналогічними українськими товарами.

2. За останні десять років ефективність зовнішньої торгівлі України з Китаєм підвищилася, про що свідчить істотне зростання індексу інтенсивності торгівлі. Водночас, упродовж 2010-2019 рр. значення індексу інтенсивності торгівлі Китаю перевищувало значення цього показника для України. Тому можемо зробити висновок про те, що до 2020 р. Китай ефективніше використовував потенціал двосторонньої торгівлі, ніж Україна. Значення

індексу інтенсивності двосторонньої торгівлі для України у 2020 р. перевищило значення цього показника для Китаю, відповідно – Україна ефективніше використовувала потенціал українсько-китайської торгівлі порівняно з Китаєм.

3. На основі результатів регресійного аналізу можемо зробити висновок про неефективну структуру зовнішньої торгівлі України з Китаєм в частині українського експорту та імпорту окремих товарів з Китаю. Цей висновок підтверджується відсутністю статистично значимого впливу зміни обсягів експорту до Китаю основних товарів, крім залізної руди, на показники економічного зростання України. При цьому, згідно регресійної моделі, вплив експорту залізної руди на економічне зростання нашої країни виявився неістотним, що підтверджує низьку ефективність товарної структури експорту з України до Китаю, основу якого становить сировинна продукція.

4. Структура імпорту товарів з Китаю до України упродовж 2010-2020 рр. мала більш істотне значення для економічного зростання нашої країни, ніж структура експорту товарів до Китаю. Збільшення обсягів імпорту китайських напівпровідників та електричних нагрівачів позитивно впливала на економічне зростання України, що пояснюється використанням цієї продукції у виробництві товарів з вищою доданою вартістю. Водночас, варто звернути увагу на негативний вплив імпорту комп'ютерів з Китаю мало негативний вплив на економічне зростання в Україні, оскільки підприємства імпортували комп'ютерну техніку з метою подальшого перепродажу, при чому не створювалася додана вартість в реальному секторі економіки.

ВИСНОВКИ

1. Зовнішньоекономічні відносини будь-якої країни складаються із сукупності двосторонніх торговельних оборотів з країнами-партнерами, а їх економічна ефективність визначається не лише динамікою кількісних показників експорту та імпорту, а й товарною структурою зовнішньої торгівлі. Стрімкий економічний розвиток Китаю та зміцнення його позицій на світових ринках товарів обумовлює привабливість цієї країни як торговельного партнера в умовах загострення глобальної конкуренції. Експорт до Китаю неістотно впливає на економічне зростання країн, що розвиваються, оскільки вони експортують переважно сировинну продукцію і продукцію з низьким рівнем доданої вартості. Водночас, позитивні ефекти двостороннього співробітництва проявляються в промисловій та інвестиційній сферах, що, своєю чергою, сприяє подальшому зміцненню виробничого потенціалу та, відповідно, збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі.

2. Визначення ефективності торгівлі України з Китаєм передбачає розрахунок індексів порівняльних переваг (RCA) за відповідними товарними групами експорту українських товарів до Китаю, побудову регресійної моделі впливу обсягів торгівлі товарами з Китаєм і структури експорту та імпорту у двосторонній торгівлі на економічне зростання України. З метою визначення впливу двосторонньої торгівлі на економічне зростання України доцільно використати регресійний аналіз залежності ВВП від обсягів українського експорту до Китаю та імпорту з Китаю до України, а також від обсягів експорту та імпорту за основними групами товарів.

3. Зміцнення позицій Китаю на світових ринках товарів супроводжується збільшенням обсягів торгівлі Китаю з різними країнами світу, особливо в азійському регіоні та з країнами Європи, що обумовлює зростання відкритості торгівлі цих країн та впливає на їхнє економічне зростання. Поглиблення торговельних зв'язків Китаю з країнами Європи та посилення інтеграційних

процесів в азійському регіоні в межах АСЕАН сприяє подальшому розвитку транспортних сполучень завдяки реалізації проекту «Один пояс – один шлях». З іншого боку, торговельна війна Китаю зі США завдала значних економічних втрат економікам обидвох країн-партнерів, що спонукало уряди швидше вирішувати проблеми завищених митних тарифів.

4. Розвиток співробітництва України та Китаю характеризується періодами активізації та зниження інтенсивності. Хвилеподібна динаміка двосторонньої торгівлі показує, що негативні тенденції в українсько-китайській торгівлі не завжди пов'язані з конкурентоспроможністю вітчизняної економіки та можуть бути наслідком дипломатичних прорахунків та недопрацювань на дипломатичному рівні. Тому, важливим чинником підвищення ефективності співробітництва України з Китаєм є економічна дипломатія, яка повинна враховувати специфіку двосторонньої торгівлі, її товарну структуру та можливості підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на китайському ринку.

5. Позиції України та Китаю у світовій економіці істотно відрізняються: у 2020 р. Китай був найбільшим в світі експортером товарів, а Україна посіла 48 місце за обсягами експорту. У структурі українського експорту переважали сировинні товари, а в експорті Китаю - висока частка високотехнологічної продукції, Водночас, однією з основних позицій імпорту Китаю є залізна руда, що обумовлює важливість поглиблення його торговельних відносин з Україною в межах ініціативи «Один пояс – один шлях». Проте, реалізація цього проекту опинилася під загрозою внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

6. Упродовж 2010-2020 рр. спостерігалася збільшення обсягів українсько-китайської торгівлі. За цей час відбулося погіршення структури українського експорту до Китаю через збільшення частки сировинної продукції. Структура імпорту покращилася, оскільки відбулося збільшення частки

високотехнологічних товарів. Україна має істотні порівняльні переваги у виробництві та експорті до Китаю сировинних товарів, а китайські товари, що імпортуються до України, характеризуються невисокими порівняльними перевагами, порівняно з аналогічними українськими товарами. За досліджуваний період відбулося підвищення ефективності зовнішньої торгівлі України з Китаєм. Водночас, упродовж 2010-2019 рр. значення індексу інтенсивності торгівлі Китаю перевищувало значення цього показника для України, що свідчить про ефективніше використання Китаєм потенціалу двосторонньої торгівлі, порівняно з Україною. Лише у 2020 р. індекс інтенсивності двосторонньої торгівлі для України перевищив значення цього показника для Китаю.

7. Невисока ефективність структури зовнішньої торгівлі України з Китаєм підтверджена результатами регресійного аналізу, який дозволив виявити відсутність статистично значимого впливу зміни обсягів експорту до Китаю основних товарів, крім залізної руди, на показники економічного зростання України. Вплив експорту залізної руди на економічне зростання України виявився неістотним, що підтверджує низьку ефективність товарної структури експорту з України до Китаю, основу якого становить сировинна продукція. Структура імпорту товарів з Китаю до України упродовж 2010-2020 рр. істотно впливала на економічне зростання нашої країни. Збільшення обсягів імпорту китайських напівпровідників та електричних нагрівачів сприяла збільшенню показників ВВП України. Зростання обсягів імпорту комп'ютерів з Китаю негативно впливало на економічне зростання в Україні, що підтверджує недоцільність імпорту високотехнологічної готової продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальський М., Мацях М. Теорія міжнародних відносин. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2002. 329 с.
2. Azu, N. P. Assessing the costs of Alliance withdrawal on trade determination: A lesson from Mauritania. *Journal of African Business*. 2022. Vol. 23, pp. 41– 59.
3. Berger, D., Easterly, W., Nunn, N., & Satyanath, S. Commercial imperialism? Political influence and trade during the cold war. *The American Economic Review*. 2013. №103(2). Pp. 863–896.
4. Kono, D. Y. Alliances, trade discrimination, and the global trade regime. *International Interactions*. 2012. №38(5). Pp. 647–669.
5. Mansfield, E. D., & Bronson, R. Alliance, preferential trading arrangement, and international trade. *American Political Science Review*. 1997. №91(1). Pp. 94–107.
6. Long, A. G. Défense pacts and international trade. *Journal of Peace Research*. 2003. №40(5). Pp. 537–552.
7. Gowa, J., & Mansfield, E. D. Power politics and international trade. *The American Political Science Review*. 1993. №87(2). Pp. 408–420.
8. Morita, H., & Servatka, M. Group identity and relation-specific investment: An experimental investigation. *European Economic Review*. 2013. №58(1). Pp. 95–109.
9. Chafer C, Gil-Pareja S, Llorca-Vivero R. Warning: Bilateral trade agreements do not create trade. *Bulletin of Economic Research*. 2022. №74. Pp.135–144. <https://doi.org/10.1111/boer.12281>.
10. Awokuse, T. Export-led growth and the Japanese economy: Evidence from VAR and directed acyclic graphs. *Applied Economics Letters*. 2005. 12(14). Pp. 849–858.

11. Awokuse, T. Trade openness and economic growth: Is growth export-led or import-led? *Applied Economics*. 2008. 40(2). Pp. 161–173.
12. Awokuse, T. Export-led growth and the Japanese economy: evidence from VAR and directed acyclic graphs. *Applied Economics*. 2006. №38(5). Pp. 593–602.
13. Bajo-Rubio, O, and Díaz-Roldán, C. Do exports cause growth? Some evidence for the new EU members. *Post-Communist Economies*. 2012. №24(1). Pp. 125–131.
14. Siliverstovs, B., and Herzer, D. Export-led growth hypothesis: Evidence for Chile. *Applied Economics Letters*. 2006. №13(5). Pp. 319–324.
15. Abu-Qarn, A., and Abu-Bader, S. The validity of the ELG hypothesis in the MENA region: Cointegration and error correction model analysis. *Applied Economics*. 2004. №36(15). Pp. 1685–1695.
16. Riezman, R., Whiteman, C., and Summers, P. The engine of growth or its handmaiden? A timeseries assessment of export-led growth. *Empirical Economics*. 1996. №21(1). Pp. 77–110.
17. Bureau of Economic Analysis (2015). *Measuring the economy: A primer on GDP and the national income and product accounts*. Maryland: U.S. Department of Commerce. <https://www.bea.gov/resources/methodologies/measuring-the-economy>.
18. Lawrence, R., and Weinstein, D. Trade and growth: import-led or export-led? Evidence from Korea and Japan. In Stiglitz, JE, and Shahid, Y. (eds.), *Rethinking the East Asia Miracle*. Oxford: Oxford University Press. 2001.
19. Herrerias, M., and Orts, V. (2013). Capital goods imports and long-run growth: Is the Chinese experience relevant to developing countries? *Journal of Policy Modeling*. 2013. №35(5). Pp. 781–797.
20. Mazumdar, J. Imported machinery and growth in LDCs. *Journal of Development Economics*. 2001. №65. Pp. 209–224.
21. Lee, J. Capital goods imports and long-run growth. *Journal of Development Economics*. 1995. №48 (1). Pp. 91–110.

22. Thangavelu, S., and Rajaguru, G. Is there an export or import-led productivity growth in rapidly developing Asian countries? A multivariate VAR analysis. *Applied Economics*. 2004. №36(10). Pp. 1083–1093.

23. Haltmaier, J., Ahmed, S., Coulibaly, B., Knippenberg, R., Leduc, S., Marazzi, M., and Wilson, B. The role of China in Asia: Engine, conduit, or steamroller? *International Finance Discussion Papers*. 2007. No. 904. Washington, DC: Board of Governors of the Federal Reserve System. URL: <https://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2007/904/ifdp904.pdf>.

24. The Economist. A new hegemon. The Chinese century is well under way. 2018. 27 October. URL: <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/10/27/the-chinese-century-is-well-under-way>.

25. Dahi, O., and Demir, F. South-South and North-South economic exchanges: Does it matters who is exchange what and with whom? *Journal of Economic Surveys*. 2017. 31(5). Pp. 1449–1486.

26. Santacreu, A. Innovation, diffusion, and trade: Theory and measurement. *Journal of Monetary Economics*. 2015. 75. Pp. 1–20.

27. Deardorff, A. Determinants of bilateral trade: Does gravity work in a neoclassical world? In Frankel, J. (ed.), *The regionalization of the world economy*. National Bureau of Economic Research: Cambridge, MA. 1998. URL: <https://www.nber.org/papers/w5377>.

28. Krugman, P. Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*. 1991. 99(3). Pp. 483-499. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/261763>.

29. NguyenHuu T., Karaman Örsal D. D. A new and benign hegemon on the horizon? The Chinese century and growth in the Global South. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*. 2020. №14 (2020-12). Pp. 1–34.

30. Linder, S. *An essay on trade and transformation*. New York, NY: Wiley and Sons. 1961.

31. Bastos, P., Silva, J., and Verhoogen, R. Export destinations and input prices. *American Economic Review*. 2018. 108(2). Pp. 353–392. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20140647>.
32. Dahi, O., and Demir, F. South–South trade and finance in the twenty-first century. New York: Anthem Press. 2016. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1hj9z9s>.
33. Shafaeddin, M. The role of China in regional South-South trade in Asia-Pacific: Prospects for industrialization of the low-income countries. Conference on “The future of trade relations in the Global South” Fredrick S. Pardee Centre for the Study of Long-Range Future, Boston University. 2010.
34. Mullings, R., and Mahabir, A. Growth by destination: The role of trade in Africa’s recent growth episode. *World Development*. 2018. 102. Pp. 243–261.
35. Busse, M., Erdogan, C., and Mühlen, H. China's impact on Africa – The role of trade, FDI and aid. *Kyklos*. 2016. 69(2). Pp. 228–262.
36. Kummer-Noormamode, S. Does trade with China have an impact on African countries' growth? *African Development Review*. 2014. 26(2). Pp. 397–415.
37. Park, D., and Shin, K. People's Republic of China as an engine of growth for developing Asia? *Asian Economic Papers*. 2011. 10(2). Pp. 120–163.
38. Lee, J., and Tieslau, M. Panel LM unit root tests with level and trend shifts. *Economic Modelling*. 2019. № 80. Pp. 1–10.
39. Jinping, Y. Comparative Advantage and Trade Complementarity between China and Other Asian Economies[J]. *World Economy*. 2003. №5. Pp. 33-40.
40. Singh, S. China-India Bilateral Trade: Strong Fundamentals, Bright Future. *China Perspectives*. 2005. №62.
41. Sahoo, P. The Growing Dominance of China in South Asia: An Indian Perspective. *The International Trade Journal*. 2013. №27(2). Pp. 111-141.
42. Dutt, M. S., & Panwar R. D. An analysis of Indo-China trade trends (past & projected) in the post-liberalisation era. *SRJIS*. 2014. Vol. III/XVII. Pp. 3228- 3241.

43. Kumari, D., & Malhotra, N. Trade-Led Growth in India and China: A Comparative Analysis. *Journal of International and Global Economic Studies*. 2014. №7(2). Pp. 68-88.

44. Trade in Value Added Database // OECD. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2016_C1.

45. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Шликова В. О., Крамарев Г. В., Пінчук А. О. Оцінки торгівлі доданою вартістю у світовій економіці. *Проблеми економіки*. 2018. № 4 (38). С. 19-29.

46. Balassa B. Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. *Manchester School* 33, 1965. p. 99-123.

47. Марець О.Р., Михалець К.А. Моделювання показників зовнішньої торгівлі товарів України та Німеччини. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. С. 576-579.

48. 8 things you need to know about China's economy. *World Economic Forum*. URL: weforum.org.

49. Maintain China's "Non-Market Economy" Status. URL: <https://www.usw.org/news/pdfs/China-NME-One-Page-AAM.pdf>.

50. China challenges EU and US over market economy status. *Financial Times*. URL: www.ft.com/content/6af8da62-bf5d-11e6-9bca-2b93a6856354.

51. McMullan M. China Protests Non-Market Economy Status Designation at WTO. URL: <https://www.americanmanufacturing.org/blog/china-protests-non-market-economy-status-designation-at-wto/>.

52. Amadeo K. U.S. Debt to China: How Much Is It, and Why? What would happen if China stopped investing in US Treasuries? URL: <https://www.thebalancemoney.com/u-s-debt-to-china-how-much-does-it-own-3306355>.

53. Yan S. U.S. steps up pressure on China over prison labor. URL: <https://money.cnn.com/2016/06/06/news/economy/china-prison-labor-exports/>.

54. Trade Facilitation and Trade Enforcement Act of 2015 Repeal of the Consumptive Demand Clause - Frequently Asked Questions (FAQs). URL: <https://www.cbp.gov/sites/default/files/assets/documents/2016-Apr/tftea-repeal-consumptive-demand-clause-faqs.pdf>.

55. Sutter Ph. China's Global trade impact. URL: <https://www.livingstonintl.com/chinas-global-trade-impact>.

56. DeYoung K. Beijing's actions in South China Sea aimed at 'hegemony,' U.S. admiral says. The Washington Post. February 23, 2016. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/beijings-actions-in-south-china-sea-aimed-at-hegemony-us-admiral-says/2016/02/23>.

57. Why is the South China Sea contentious? URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349>.

58. Iran, China Sign Military Cooperation Agreement. URL: <https://thediplomat.com/2016/11/iran-china-sign-military-cooperation-agreement/>.

59. Fajgelbaum P. D. and Khandelwal A. K. The Economic Impacts of the US–China TradeWar. Annual Review of Economics. 2022.14. URL: www.annualreviews.org.

60. Chang P., Yao K., Zheng F. The response of the Chinese economy to the US-China trade war: 2018-2019. Work. Pap. 25-2020, Sch. Econ. Res., Singap. Manag. Univ., 2021. Singapore.

61. China's Global Trade Outlook in 2020: The Risks and Rewards. URL: <https://www.china-briefing.com/news/chinas-global-trade-outlook-in-2020-the-risks-rewards/>.

62. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття) / 2-е вид., виправл. та доповн. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 484 с.

63. Погорєлова І. Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 2010. № 19 (206). С. 127-132.

64. Пронь С. В. Китайський вектор зовнішньої політики України (історія, сучасні виклики, перспективи). URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-14.pdf>.

65. Vlasenko L. History of Ukraine-China Bilateral Trade. Modern Economics. 2021. №25(2021). Pp. 40-45. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V25\(2021\)-06](https://doi.org/10.31521/modecon.V25(2021)-06).

66. Trade between China and the Soviet Bloc. The World Today. 1955. №11(5). Pp. 202-210. URL: <http://www.jstor.org/stable/40392815>.

67. Mah, F. The Terms of Sino-Soviet Trade. The China Quarterly. 1964. №17. Pp. 174-191. URL: <https://doi.org/10.1017/S0305741000041734>.

68. Shen, Zhihua. (2020). A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-13-8641-1>.

69. International Trade Center. Official web-site. URL: <http://www.trademap.org>.

70. Троян, С. Сучасні українсько-китайські відносини: проблеми та перспективи. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2018. С. 84-93. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.1.2018.133418>.

71. World Bank. World Integrated Trade Solution. Official web-site. URL: <https://wits.worldbank.org>.

72. Zhao H., Bliumska-Danko, K., & Lu, X. Under the «Belt and road» initiative, the China and Ukraine governments should assume greater responsibility to promote trade. Вісник Сумського національного аграрного університету: науковий журнал. Сер. «Економіка і менеджмент». Сумський національний аграрний університет. Суми : СНАУ, 2019. Вип. 3 (81). С. 30-39.

73. Ying Wang, Ze Tian, & Shenyue Xia. Analysis of the Competitiveness and Complementarity of China-Ukraine Trade Cooperation under the Background of

«Belt and Road». Proceedings of the 2018 International Conference on Economics, Business, Management and Corporate Social Responsibility (EBMCSR 2018).

74. How the Ukraine Russia War Impacts Global Trade and China's Vision. URL: <https://www.datexcorp.com/how-the-ukraine-russia-war-impacts-global-trade-and-chinas-vision>.

75. Ukraine (UKR) Exports, Imports, and Trade Partners. OEC - The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en/profile/country/ukr/>.

76. China (CHN) and Ukraine (UKR) Trade. OEC - The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/ukr>.

77. CN_e.pdf. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/CN_e.pdf.

78. UA_e.pdf. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/UA_e.pdf.

79. Facts & Figures: China's foreign trade in 2020. URL: http://english.scio.gov.cn/pressroom/2021-01/15/content_77119475.htm.

80. Nicita, Alessandro and Razo, Carlos. China: The rise of a trade titan / UNCTAD. 27 April 2021. URL: <https://unctad.org/news/china-rise-trade-titan>.

81. Ukraine Trade Statistics. URL: worldbank.org.

82. Foreign trade figures of Ukraine - Economic and Political Overview - International Trade Portal International Trade Portal. URL: lloydsbanktrade.com.

83. How the Ukraine Russia War Impacts Global Trade and China's Vision. URL: <https://www.datexcorp.com/how-the-ukraine-russia-war-impacts-global-trade-and-chinas-vision>.

84. Bilateral Trade by Products. China (CHN) and Ukraine (UKR) Trade. OEC - The Observatory of Economic Complexity. URL:

<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/ukr?dynamicBilateralTradeSelector=year2020>.

85. У першій половині 2021 року Китай зберіг за собою статус найбільшого торгового партнера України. URL: <http://ukrainian.cri.cn/news/chinaandukrainePic/3442/20210815/695438.html>.

86. Statistics on merchandise trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm.

87. GDP (current US\$) – Ukraine. URL: worldbank.org.

88. GDP growth (annual %) – Ukraine. URL: worldbank.org.

89. GDP per capita of Ukraine. URL: <https://statisticstimes.com/economy/country/ukraine-gdp-per-capita.php>.